CHRISTOPHER HILL

1640 İngiliz Devrimi

KAYNAK YAYINLARI

2. BASIM

CHRISTOPHER HILL

1640
İngiliz Devrimi

Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	11
Giriş	13
İKİNCİ BÖLÜM	23
İngiliz Devriminin Ekonomik Temeli	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
İngiliz Devriminin Siyasal Temeli	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	63
Devrim	65

ÖNSÖZ

İlk kez 1940'ta yayımlanan bu incelemenin üçüncü basımı için bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu dönem üzerinde yapılan son çalışmaları, özellikle Maurice Dobb'un *Studies in the Development of Capitalism* adlı kitabının sonuçlarıyla birleştirmek için daha derin bir değiştirme ve genişletme gerekirdi. Bu arada bu inceleme bütün eksiklikleri ve aşırı basitleştirmeleriyle bir ilk giriş olarak kabul edilmelidir. Genellemelerimin bazılarına ilişkin belgesel kanıtlar için okuyucu Lawrence and Wishart Yayınevi tarafından 1949 yılında yayımlanan *The Good Old Cause* adlı kitaba başvurabilir.[1]

Bazı yanlış anlamalara yol açmış olduğu anlaşılan iki terimi burada tanımlamaya çalışmam yararlı olabilir.

Feodal sözcüğünü, çoğu akademik tarihçilerin dar askeri ve yasal ilişkileri tanımlamak için benimsedikleri daha sınırlı anlamda değil, Marksist anlamda kullanıyorum. "Feodalizm" derken, tarımın ekonominin temeli olduğu ve siyasal iktidarın toprak sahipleri sınıfının tekelinde olduğu bir toplum biçimini kastediyorum. Nüfusun büyük çoğunluğu aile işletmelerinin ürünüyle hayatını sürdüren bağımlı köylülerden oluşur. Toprak sahiplerinin geçimi ise, köylülerin ilk zamanlarda besin ya da emek biçiminde, daha sonra –on altıncı yüzyıla gelindiğinde–

1 Konunun daha yakın zamanda yapılmış ve daha tam bir incelenişi, Nelson'un *History of England* adlı yapıtının bir cildini oluşturan, Christopher Hill'in yazdığı *The Century of Revolution, 1603-1714* adlı kitapta yer almaktadır.

para biçiminde ödediği kiraya dayanır. Böyle bir toplumda küçük el zanaatlarına, ürünlerin değişimine, iç ve denizaşırı ticarete yer vardır; ancak ticaret ve sanayi toprak sahiplerine ve onların devletine bağımlıdır ve onlar tarafından yağmalanır. *Ticaret* sermayesi feodalizmin bağrında, üretim biçimini değiştirmeden gelişebilir; eski egemen sınıfa ve onun devletine yönelik bir meydan okuma yalnızca sanayide ve tarımda kapitalist üretim biçiminin gelişmesiyle ortaya çıkabilir.

İlerici sözcüğü bu incelemede ahlaki bir onayı içermemektedir. Yalnızca bu şekilde nitelenen eğitim ya da toplumsal grubun, topluluğun zenginliğinin büyümesine katkıda bulunduğu anlamına gelmektedir. On altıncı ve on yedinci yüzyılların "ilerici" (yani kapitalist) çiftçiliği birçok küçük köylünün mülksüzleşmesine yol açtı; yeni yöntemlerle üretilen zenginlik küçük bir vurguncular grubunun eline geçti; köy topluluğu parçalandı. Ne var ki, daha fazla zenginlik *üretildi;* bunun alternatifi ekonomik durgunluk ya da gerileme idi. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl İspanya'sı böyle bir durgunluğun topluluğun siyasal ve kültürel hayatı için ne anlama geldiğini gösterir. İngiltere'de kapitalizmin yükselmesiyle yaratılan yeni zenginlik, uzun dönemde, tıpkı on dokuzuncu yüzyılda sanayi devriminin dehşetinin sosyalizme geçişin ekonomik temelini yaratması gibi, yeni bir düzeyde daha hakça bir bölüşüm olanağının yolunu açtı. Dolayısıyla on yedinci yüzyılda "ilerici" diye nitelendirdiğim herhangi bir eğilimi mutlak olarak "onaylamak"tan uzak olmakla birlikte, o zaman mümkün olan alternatifler arasında bu eğilimin *olmamasının* daha iyi bir topluma doğru ilerlemeyi olanaksız kılacağını (çünkü ulusal serveti onun artırdığını) kastediyorum. Ortaçağ köyünün yıkılmasıyla çok şey yitirildiğini kavramak için "şen İngiltere"yi yüceltmemiz gerekmez; ne var ki, onun göreli eşitliği ve komünal ruhu her zaman nüfusun çoğunluğu için ezici bir sefaletle el ele yürümüştü ve zaten on altıncı yüzyılda yıkılmaya mahkûmdu. Akla yatkın ve giderek yükselen bir yaşam

düzeyiyle birleşen bir eşitlik ve komünal ruh, ancak, kapitalizmin sosyalist bir toplumun sınai temelini atma tarihsel görevini yerine getirmesinden sonra ulaşabilir oldu. Bugün bizler bu sayede nihayet "Düzleyiciler"* ile "Kazıcılar"ın** 1649'daki düşlerinin gerçekleştirilmesine giden yolu görebilmekteyiz.

Christopher Hill, Mart 1955

* *Düzleyiciler* (Levellers): İnsanlar arasındaki bütün toplumsal mevki farklarını kaldırmayı amaçladıkları için bu adı almışlardır. Haklarında geniş bilgi kitapta yer almaktadır. (Ç.N.)

** *Kazıcılar* (Diggers): Ortak toprakları kazmaya ve ekmeye başladıkları için bu adı almışlardır. İlke ve amaçları kitapta etraflı olarak anlatılmaktadır. (Ç.N.)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu incelemenin amacı, on yedinci yüzyılın olaylarına çoğumuza okulda öğretilenden farklı bir yorum getirmektir. Kısaca özetleyecek olursak, bu yorum, 1640-1660 İngiliz Devrimi'nin 1789 Fransız Devrimi gibi büyük bir toplumsal hareket olduğudur. Esas olarak feodal olan eski bir düzeni koruyan devlet iktidarı şiddet yoluyla alaşağı edilmiş, iktidar yeni bir sınıfın eline geçmiş ve böylece kapitalizmin daha özgür gelişmesi mümkün kılınmıştı. İç Savaş, I. Charles'ın istibdadının kurulu kilise ve tutucu toprak sahiplerinin gerici güçleri tarafından savunulduğu bir sınıf savaşıydı. Parlamento, kent ve köylerde ticaret ve sanayi ile uğraşan sınıfların coşkun desteğine, küçük toprak sahiplerine ve ilerici eşrafa ve özgür tartışma yoluyla mücadelenin gerçek anlamını anlayabildikleri ölçüde nüfusun daha geniş kesimlerine seslenebildiği için kralı yendi. Bu incelemenin geri kalanında bu genellemeler kanıtlanmaya ve açıklanmaya çalışılacaktır.

On yedinci yüzyıl devrimine karşı Ortodoks tutum yanıltıcıdır, çünkü işin derinine inmeye çalışmaz, çünkü devrimde rol alanları göründükleri gibi kabul eder ve insanların ne için savaştıklarını anlamanın en iyi yolunun önderlerin *söylediklerine* bakmak olduğunu varsayar. On yedinci yüzyılda İngiltere'nin derin bir siyasal devrim geçirdiğini hepimiz biliriz. Herkes Oliver Cromwell ile onun "Yu-

varlak Kafalılar"ını,* Kral Charles ile "Şövalyeler"ini** duymuştur ve hepimiz bir İngiltere Kralı'nın kafasının kesilmiş olduğunu biliriz. Ama bu neden olmuştur? Bu olup bitenin içyüzü neydi? Bu, günümüz için herhangi bir önem taşımakta mıdır?

Bu sorulara ders kitaplarında genellikle fazla doyurucu yanıtlar verilmez. Devrimin getirdiği kan ve şiddet, İngilizlerin, kıta Avrupası'nın siyaset yüzünden dövüşme alışkanlığına bir defaya mahsus olmak üzere kapıldıkları üzücü olaylar olarak ayıplanır. Ama bunun tek nedeni hataların yapılmış olması, İngiliz uzlaşması için fırsatların kaçırılmış olmasıdır. Sanki kitaplar, ne iyi, bugün çok daha akıllı ve mantıklıyız, demek ister! Böylece atalarımızın, mücadelelerindeki bağlılık ve özverilerini haklı göstermeye yetecek nedenleri bize hiçbir zaman anlatmazlar.

On yedinci yüzyıl devriminin en sık başvurulan açıklaması, 1640 parlamentosunun önderlerinin propaganda bildirilerinde ve halka yaptıkları çağrılarda kullandıkları açıklamadır. Bu açıklama o zamandan beri Whig*** ve Liberal tarihçilerin ekledikleri ayrıntılar ve süslemelerle birlikte tekrarlanagelmektedir. Buna göre parlamentocu ordular, insanı jüri yargılaması olmadan hapse atan, rızası olmadan vergilendiren, evinde asker konaklatturan, mülkünü elinden alan ve saygın parlamenter kurumları yıkmaya çalışan zorba bir yönetime karşı bireyin özgürlüğü ve yasal hakları uğruna çarpışmaktaydı. Bütün bunlar, bu kadarla kaldığı sürece doğru, Stuartlar gerçekten de halkın toplanmasını ve siyasal tartışmalar yapmasını engellemeye çalıştılar, yönetimi eleştirenlerin kulaklarını kestiler, keyfi bir şekilde son derece eşitsiz vergiler topladılar, parlamentoyu kapatmaya ve ülkeyi merkezden atanan memurlarla

* *Yuvarlak Kafalılar* (Roundheads): On yedinci yüzyıldaki Parlamento taraftarlarına, saçlarını çok kısa kestirmeleri nedeniyle verilen ad. (Ç.N.)

** *Şövalyeler* (Cavaliers): İç Savaş'ta I. Charles'ın tarafında savaşanlara ve genel olarak Kralcılara verilen ad. (Ç.N.)

*** *Whig:* On yedinci yüzyılda İskoçya'daki Presbiteryen yanlılarına verilen bu ad, 1689'dan itibaren İngiltere'deki iki büyük siyasal partiden daha liberal olanı ve liberal görüş ile savunucuları için de kullanılmaya başlanmıştır. (Ç.N.)

yönetmeye çalıştılar. Bütün bunlar doğrudur. Ve parlamento, on yedinci yüzyılda sıradan insanları bugünkünden de daha az temsil ettiği halde, zaferi, toplumdaki daha zengin sınıfların özyönetiminin belli ölçülerde gerçekleşmesi açısından, önemliydi.

Ancak bazı sorular hâlâ yanıtsız kalmaktadır. Kral neden zorbalaşmıştı? Parlamentoda temsil edilen toprak sahibi ve ticaretle uğraşan sınıflar neden özgürlükleri için savaşmak zorunda kalmışlardı? 1640'taki parlamentocuların büyükbabaları on altıncı yüzyılda, Tudorlar yönetiminde monarşinin en güvenilir destekleyicileriydi. Fikirlerinin değişmesine yol açan ne olmuştu? Parlamento, VII. Henry, VIII. Henry ve Elizabeth'in, ülkeyi aşırı güçlü uyrukların, özel ordulara sahip feodal kralların eşkıyalığına ve yarattığı kargaşalığa karşı koruma çabalarını desteklemiş ve İngiltere ticaret için güvenli hale getirilmişti. Parlamento, VIII. Henry ve Elizabeth'i, uluslararası Katolik Kilisesi'ne karşı verdikleri zaferle sonuçlanan mücadelede de desteklemişti; para artık İngiltere'den Roma'ya gitmiyor, İngiliz politikası artık yabancı bir gücün çıkarları tarafından yöneltilmiyordu. Son olarak, parlamento, papalığın siyasal bağlaşığı İspanyol İmparatorluğu'na karşı direnişinde Kraliçe Elizabeth'i destekledi; böylece Yeni Dünya Drake'in, Hawkins'in ve korsan fakat Protestan olan denizkurtlarının talanına açılmış oldu.

Kısacası Tudorlar siyasal olarak etkili sınıfların desteğine sahiptiler, çünkü Tudor yönetimi altında bu sınıfların durumu gayet iyiydi. Stuart'lar, I. James ve I. Charles bu desteği neden yitirdiler? Bunun nedeni pek çok tarihçinin ciddi ciddi savunduğu gibi, yalnızca 1603'te Elizabeth'in yerine tahta geçen James'in çok ahmak bir adam, İngiltere'yi anlamayan bir İskoçyalı olması değildi. Yalnızca James'in, Charles'ın ve onların destekleyicilerinin yazdıklarını ve söylediklerini okumak ya da yaptıklarını incelemek, onların aptal olmak şöyle dursun kötülük dolu bir politikayı zorla

uygulamak isteyen yetenekli kişiler ya da umutsuzca modası geçmiş ve dolayısıyla gerici görüşlere sahip insanlar olduklarını ortaya koyar. İç Savaş'ın nedenlerini tek tek bireylerde değil, toplumda aramak gerekir.

Diğer bir tarihçiler okulu –*Whig*'lere karşı anlamında "*Tory*"* diyebileceğimiz bir kesim– krallık siyasetinin hiç de zorbaca olmadığını, I. Charles'ın, kendisini ölüme mahkûm eden mahkemede söylediği gibi, "kral olarak yalnız kendi hakkı adına değil, bütün uyruklarının gerçek özgürlüğü adına" konuştuğunu savunmaktadır. 1642 yılında parlamentoyu terk eden ve daha sonra II. Charles'ın birinci bakanı olan Clarendon bu kuramı *History of the Great Rebellion* adlı birkaç ciltlik kitabında akıcı bir şekilde geliştirdi; şimdi aynı kuram, siyasal önyargıları, kraliyete ya da Katolikliğe olan yakınlıkları ve genellikle liberalizme karşı oluşları tarihi anlayış yoksunluklarını telafi eden bazı tarihçiler tarafından benimsetilmeye çalışılmaktadır. Onların görüşüne göre I. Charles ve danışmanları gerçekten sıradan insanları, gelişmekte olan küçük bir kapitalist sınıfın sömürüsüne karşı korumaya çalışmaktaydılar ve Charles'a karşı çıkan muhalefet, çıkarlarını siyaset alanında Avam Kamarası, din alanında ise Püritenizm ile özdeşleştiren işadamları tarafından örgütlenmişti ve onların amaçlarına hizmet etmekteydi.

1640 İngiliz Devrimi'nin, 1789 Fransız Devrimi gibi, kapitalizm geliştikçe zenginleşen ve güçlenen orta sınıf, burjuvazi tarafından siyasal, ekonomik ve dinsel iktidar için verilen bir mücadele olduğu doğrudur. Fakat krallık yönetiminin onlara karşı sıradan insanların çıkarlarını savunduğu doğru değildir; tersine, halkın desteklediği partiler kralın en savaşçı karşıtları olarak ortaya çıktılar, onlar burjuvazinin kendisinden çok daha güçlü, acımasız ve yetkindiler.

* *Tory:* On yedinci yüzyıl ve sonrasında silahlı İrlandalı Papacı veya Kralcılara, 1689'dan sonra ise İngiltere'deki büyük tutucu partiye verilen ad. Tutucu veya Kralcı görüş ve kişileri nitelendirmek için kullanılır. (Ç.N.)

Charles'ın monarşisinin savunduğu çıkarlar hiç de sıradan insanların çıkarları değildi. Toprak sahibi soyluları temsil ediyordu ve siyaseti bütün halkın kanını daha sonra ele alacağımız ekonomik sömürü yöntemleriyle emen aristokratik ticari şantajcılardan ve onların çanak yalayıcılarından oluşan bir saray kliğinin etkisi altındaydı. Orta sınıfın bu grubun denetimini yıkmak için verdiği mücadele yalnızca bencil değildi, ilerici bir tarihsel işlevi yerine getiriyordu. Toprak sahiplerinin daha zeki olanları, yeni gelişen kapitalizmin üzerine asalaklar gibi yamanıyorlardı. Çünkü kendi ekonomik varoluş biçimleri artık geçimlerini sağlamaya yetmiyordu. Kapitalizmin daha fazla gelişebilmesi için feodal devletin devrilmesiyle bu boğucu asalaklığın sona erdirilmesi gerekiyordu. Kapitalizmin özgür gelişmesine izin verilmesi nüfusun geniş kitlelerinin yararınaydı. 1640'tan önceki yüzyılda, eski düzende, sanayi ve tarımdaki işçilerin reel ücretleri yarıdan fazla düştü; 1640'tan sonraki yüzyılda ise iki katından fazla arttı.

On altıncı ve on yedinci yüzyılların yeni ekonomik gelişmeleri eski ekonomik, sosyal ve siyasal sistemi umutsuzca modası geçmiş hale getirdi. Köylülüğün ortaçağdaki istikrar ve göreli güvenliğini özlemle hatırlayanlar gerçekçilikten oldukça uzak ve aslında gericiydiler. Onların rolü, kapitalizmin bugün de, faşizme ve savaşa bu kadar sık başvurmak zorunda kalmadan, on dokuzuncu yüzyılın "liberal" biçiminde sürmesinin ne kadar güzel olacağını düşünen pek çok günümüz liberalininkiyle aynıydı. Ancak güzel sözler hiçbir tarihsel süreci değiştirmez. Tarih, I. Charles'ın savunucularını olduğu gibi, bu hayali sistem savunucularını da oldukları yerde bırakarak yoluna devam etmektedir.

O halde bu iki kuram da tek yanlıdır. *Whig*'ler devrimin ilerici yapısını vurgulamakta ve devrimin önderliğini ele alan ve başarılarından en fazla yararlanan sınıfın burjuvazi olduğu gerçeğini göz ardı etmektedirler. Onların yorumu, bugün on yedinci yüzyıla göre

gerçekliğini çok daha fazla yitirmiş ancak hâlâ işe yarayan bir efsaneyi, burjuvazinin çıkarlarının ulusun çıkarlarıyla özdeş olduğu efsanesini sürdürmektedir. Diğer yandan *Tory*'ler devrimin ilericiliğini ve kendi çağı içindeki değerini yadsıma, feodalizmi aklama ve devrimlerin hiçbir zaman dar bir klikten fazlasının yararına olmadığını öne sürme çabası içinde devrimin sınıfsal yapısını vurgulamaktadırlar. Bu kuramın son biçimlerinden biri, siyasetin pis bir oyun, bütün ilkelerin göz boyama ve bütün devrimlerin yararsız olduğunu öne sürmektedir.

Daha çok bilinen ve her iki tarafça da önemle üzerinde durulan bir üçüncü kurama göre ise, çatışmanın nedeni İngiltere'de iki dinden hangisinin, Püritenizmin mi, Anglikanizmin mi egemen olacağının belirlenmesidir. Bu açıklamanın etkisi de, bir kere daha on yedinci yüzyıl insanlarına acımamız, onları yanlış anlamamız ve bugün çok daha aklı başında olduğumuz için kendi kendimizi kutlamamız olmaktadır; Anglikanlar'la "Uymazcılar"* kişisel olarak birbirlerinden ne kadar hoşlanmasalar da artık köy sokaklarında kavga etmiyorlar, deriz. Fakat bu, sorunu kavramamak demektir. Gerçekten de dinsel kavgalar on yedinci yüzyıl broşür yazınının pek çok sayfasını doldurur; her iki taraf, tutumlarına, sonuç olarak dinsel terimlerle haklılık kazandırmaya çalışırlar, Tanrı için dövüştüklerine inanırlardı. Ama o zaman "din" bugün olduğundan çok daha geniş bir alanı kaplardı. Ortaçağ boyunca ve on yedinci yüzyıla kadar kilise, bugün kilise dediğimiz şeyden çok farklıydı. Vaftizden cenaze törenine kadar insanların bütün hareketlerini yönetirdi ve bütün insanların hararetle inandığı gelecek hayata giden geçitti. Kilise çocukları eğitirdi; insanların çoğunluğunun okuma yazma bilmediği köylerde rahibin vaazı güncel olaylar ve sorunlar hakkındaki temel bilgi kaynağını, ekonomik davranışlara ilişkin temel yönlendirmeyi oluştururdu. Papazlık bölgeleri, yöresel yöne-

* *Uymazcılar* (Nonconformists): On yedinci yüzyılın başlarında İngiltere Kilisesi'nin doktrinine bağlı olduğu halde disiplinine uymayı ve özellikle bazı törenlerine katılmayı reddedenler. 1662'den sonra İngiltere Kilisesi'nden ayrı bir dinsel grup. (Ç.N.)

timin önemli bir birimini oluştururlar ve yoksullar için sadaka toplar ve dağıtırlardı. Kilise insanların duygularını denetler, onlara neye inanmaları gerektiğini söyler, onlara eğlentiler ve gösteriler sunardı. Bugün, basın, BBC, sinema, klüp vb. gibi çok sayıda ve daha etkili pek çok kurumun üstlendiği haber ve propaganda hizmetlerini kilise üstlenmişti. İnsanların vaazlarda not tutmasının nedeni buydu; yönetimin genellikle vaizlere tam olarak ne vaaz etmeleri gerektiğini söylemesinin nedeni de buydu.

Örneğin Kraliçe Elizabeth "vaizlerini aynı perdeden konuşur hale getirdi" (Carlyle'nın dediğine göre, "tıpkı bugünkü yöneticilerin sabah gazetelerini istedikleri perdeye getirmeye çalıştıkları gibi"); doğru şeyler söylemelerini sağlamak için bütün vaizlere resmi bir vaaz kitabı dağıttı. Bu kitap "her bölge kilisesinde uygun bir şekilde okunacaktı" ve "itaatsizliği ve kasıtlı isyanı" mahkûm eden altı kısımlık bir vaazla sona eriyordu. Piskopos ve papazlar şimdi olduklarından çok daha fazla, devletin yönetim makinesinin bir parçası, devlet memurları durumundaydılar; bu gerçeği ilk kabul edenler de kilise mensuplarıydı. Elizabeth çağının son dönemlerinin başpiskoposu olan Bancroft, yalnızca kilise sorunlarıyla ilgilendiklerini öne süren Püritenler'le alay ediyordu. "Kilisenin yol açtığı bu kelimelerin anlamı... nerelere kadar uzanıyor!" diye haykırdı. "Kiliselerinin ululanını ne kadar sonsuz bir görevler denizine atmak istediklerini görüyorsunuz."[1]

Anglikan Hooker ise "siz ki koyunsunuz, sizi yönetmesi gerekenleri yönetmeye kalkmayın, haddinizi bilmemezlik etmeyin" diye uyarıyordu, "çünkü Tanrı bir isyan ve kargaşalık Tanrısı değil, düzen ve barış Tanrısı'dır".[2]

O halde kilise var olan düzeni savunuyordu ve yönetimin bu kamuyu etkileme ve propaganda aracı üzerinde denetimini koruması önem taşıyordu. Aynı nedenle, feodal devleti alaşağı etmek isteyenler kiliseye saldırmak ve onun denetimini ele

1 Bancroft, *A Survey of the Pretended Holy Discipline*, 1593, s.281-282.
2 Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, Everyman Edition, c.I, s.95-96.

geçirmek zorundaydılar. Siyasal kuramların dinsel bir dile bürünme eğiliminin nedeni budur. Yoksa on yedinci yüzyıldaki atalarımız bizden çok daha vicdanlı ve mübarek insanlar değillerdi. İrlanda ya da İspanya'da ne olmuş olursa olsun, bugün İngiltere'de sorunlarımızı laik gözlerle görebilmemizi, atalarımızın, kilisenin siyasal iktidarın özel ve baskıcı bir aracı olarak kullanılmasına son vermelerine borçluyuz. Dinsel konularda kuşkucu ve hoşgörülü olmamızı sağlayan, daha akıllı ve daha iyi olmamız değil, dünyanın gördüğü en disiplinli ve en demokratik süvari gücünün atlarına katedralleri ahır yapan Cromwell'in, insanların Kuddas ayini hakkında Ortodoks olmayan görüşlere sahip oldukları gerekçesiyle kamçılanmasına ve damgalanmasına son veren zaferi kazanmış olmasıdır. Devletin gücü zayıf ve merkezileşmemiş olduğu sürece her evde onurlanan rahipleriyle kilise, halka neye inanması ve nasıl davranması gerektiğini söyleyebilirdi; kilisenin tehditlerinin ve yasaklarının arkasında ise cehennem ateşinin bütün dehşeti yatıyordu. Bu koşullar altında sosyal çatışmalar kaçınılmaz olarak dinsel çatışmalar halini alıyordu.

Ancak insanların dinsel bir dille konuşup yazmaları, görünürdeki saf teolojik fikirlerin ardında toplumsal bir içerik olduğunu kavramamızı engellememeli. Her sınıf, kendi ihtiyaç ve çıkarlarına en uygun olan dinsel görüşü yaratmış ve yaymaya çalışmıştır. Ancak gerçek çatışma bu sınıf çıkarları arasındadır: Papazın ardında köy âyanı vardı.

O halde "Püriten Devrimi"nin siyasal olduğu kadar dinsel bir mücadele olduğu yadsınamaz; ne var ki bundan ibaret değildi. Uğrunda savaşılan, İngiliz toplumunun bütün doğası ve gelecekteki gelişmesiydi. Bu, izleyen sayfalarda ortaya konacaktır, ama şimdi, devrimin çağdaşlarının olan biteni, tam anlamıyla ve aslında sonraki tarihçilerden de çok daha iyi kavradıklarını göstermeye değer.

Burjuvazinin zaferi sağlandığında Winstanley, Harrington, Neville, Defoe gibi düşünürler savaşın esas olarak mülkiyet üzerine verilen bir mücadele olduğunu kabul ediyorlardı. Açıkgözlü politikacılar, daha çatışmanın ateşi içinde, karşıtlarının kimler olduğunu çok iyi bildiklerini ortaya koymuşlardı. Daha 1603'te I. James parlamentoya Püritenler'in, kendilerinden:

> "Din açısından değil, mezheplerini iyi yöneltilen herhangi bir devlette katlanılamaz hale getiren var olan yönetimden hiçbir şekilde memnun olmayan ve herhangi bir üstünlüğe tahammül edemeyen özellikleri ve sapkın siyasal ve eşitlik anlayışları bakımından ayrıldıklarını"[3]

söylüyordu.

Siyasal kuramcı Hobbes, kendi çıkarları için Hollanda ve Venedik Cumhuriyetleri gibi yönetilen bir devlet kurmaya çalışan Londra kenti Presbiteryen tüccar sınıfının isyanın ilk merkezini oluşturduğunu anlatır. (Parlamentocuların yazılarında burjuva cumhuriyetlerle karşılaştırma sürekli olarak tekrarlanmaktadır.)

Cromwell'in albaylarından birinin karısı olan Mrs. Hutchinson "ihtiyaç içindeki dalkavukların, mağrur saldırgan rahiplerin, hırsız dalaverecilerin, sefih soyluların ve eşrafın görüşlerine aylan düşen herkesin... bir vaaza, kendi halinde bir alışkanlık ya da söyleşiye ya da herhangi bir iyi şeye katlanabilen herkesin"[4] Püriten olarak nitelendiğini söylemektedir. Önde gelen Püriten din adamı Baxter, daha açık bir biçimde şöyle demektedir:

> "İngiltere'nin şövalyelerinin ve soylularının çok büyük bir bölümü... kralla katıldı... Ve bu soyluların kiracılarının çoğu ve yine diğerlerinin ayak takımı diye nitelendirdiği halkın en yoksul kesiminin çoğunluğu eşrafı takip etti, kralın yanında yer aldı. Parlamentonun yanında (kendilerinin dışında) birçok

3 *Parliamentary History of England,* c.I, s.982.
4 *Memoirs of Colonel Hutchinson,* Everyman Edition, s.64-65.

eyalette eşrafın (bazılarının dediğine göre) daha küçük bir bölümü ve ticaret erbabının ve mülk sahiplerinin ezici çoğunluğu ve özellikle dokuma ve benzeri imalatına dayanan kuruluş ve kazalardaki orta tabaka insanlar bulunuyordu."[5]

Baxter şu sonuca varıyordu:

"Mülk sahipleri ve ticaret erbabı ülkede dinin ve kibarlığın gücü iken soylu beyler, dilenciler ve bağımlı kiracılar da haksızlığın gücüdür."[6]

Neden, tam da bu sınıfları bir araya topladığı biraz sonra açıklığa kavuşacaktır.

5 *Autobiography,* Everyman Edition, s.34.
6 *Reliquiae Baxterianae,* c.I, s.89.

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ DEVRİMİNİN EKONOMİK TEMELİ

2. 1. Toprak

On yedinci yüzyılın başında İngiltere esas olarak bir tarım ülkesiydi. Nüfusun ezici çoğunluğu kırlık alanlarda yaşıyordu veya bütünüyle ya da kısmen besin ve yün üretiminde çalışmaktaydı. İngiliz toplumu yüzyıllardır kendi tüketimleri için üretim yapan ve aralarında çok az ticaret olan yalıtılmış yöresel topluluklardan oluşan feodal bir toplum olagelmişti. Fakat on beşinci ve on yedinci yüzyıllar arasında bu tarımsal topluluğun yapısı yavaş yavaş değişmeye başladı. Köyün ürettiği besin ve yün uzaklarda satılmaya başladı; ihtiyar kızlar ve çiftçiler ulusal pazar için üretim yapan meta üreticileri haline geldiler.

Dahası, 1492'de Christopher Columbus Amerika'yı keşfetmişti. İngiliz tüccarları onu izleyerek oraya gittiler ve ayrıca denizi aşarak Hindistan'a ve Rusya'ya ulaştılar. Sanayi ve ticaret geliştikçe, İngiliz dokuması için uluslararası pazar genişledikçe ekonomik olarak kendine yeterli olmaktan çıkan bazı bölgelerin beslenmesi ve dokuma tezgâhlarına yün sağlanması gerekti. Böylece uzmanlaşmış bir işbölümü başladı. İngiltere'nin güneyinde –o dönemde ülkenin ekonomik olarak daha gelişmiş bölgesinde– farklı bölgeler belli ürünlerin üretiminde yoğunlaşmaya başladı. Parası olanlar ya kendi mülklerinde ya da kiraladıkları topraklar üzerinde bu geniş pazar için büyük koyun sürüleri beslemeye ve

tahıl ekmeye başladılar. Ve bundan çok büyük kazançlar elde ettiler. Çünkü fiyatlar yükseliyordu. Ticaretin yaygınlaştığı ve toprak sahibi ile kiracı, işverenle işçi arasında para ilişkilerinin mal ya da angarya ile ödemeye dayanan eski ilişkilerin yerini aldığı bir dönemde Amerika'da gümüş keşfedilmiş ve Avrupa'ya akmaya başlamıştı. Bütün on altıncı yüzyıl boyunca fiyatlar yükseldi; 1510 ve 1580 yılları arasında İngiltere'de besin fiyatı üç kat, tekstil fiyatı ise yüzde 150 arttı. Bu, günümüzdeki bir enflasyonun yapacağı etkiyi yaptı. Sabit gelirliler yoksullaştı, ticaretle ve pazar için üretimle uğraşanlar zenginleşti. Dolayısıyla orta sınıflar zenginleşti, –kralı ve piskoposları da içeren– yüksek feodal aristokrasi, küçük köylülük ve ücretli işçiler, kargaşadan yararlanabilecek kadar şanslı olan birkaç kişi dışında, göreli olarak yoksullaştı.

Bir unsur daha vardı. Reformasyon diye adlandırılan 1536-1540 döneminde İngiliz manastırları ortadan kaldırılmış ve mülklerine el konmuştu. Bu, Katolik Kilisesi'nin iktidarına ve sömürüsüne karşı İngiltere'nin ulusal bağımsızlığını kurduğu mücadelenin bir parçasıydı ve dolayısıyla burjuvazi ve parlamento tarafından hararetle desteklenmişti. Daha önce erişilmez olan çok miktarda değerli toprak kilisenin elinden alınınca piyasaya çıktığı için de bu kesimler bundan çok yararlandılar.

Bütün bu olanlar İngiliz kırsal toplumunun yapısını değiştiriyordu. Toprak, sermaye yatırımı için çok çekici bir alan haline geliyordu. Parası olanlar toprak satın almak istiyordu ve parası olanların sayısı gittikçe artıyordu. Feodal İngiltere'de toprak babadan oğula miras yoluyla geçer, çağlar boyunca bir ailenin tüketiminin karşılanması için geleneksel yöntemlerle işlenir ve çok az el değiştirirdi. Şimdi ise hukukun toplumun ekonomik gereksinmelerine ayak uydurmasıyla birlikte toprak, rekabetçi bir piyasada alınıp satılan bir meta haline gelmeye başlıyordu ve böylece şehirlerde yığılmış olan sermaye kırlık bölgelere doğru taştı.

İngiltere'nin kuzey ve batı kesimleri, Londra'dan ve limanlardan yayılan yeni ticari ruhtan göreli olarak az etkilendiler, fakat güneyde ve doğuda pek çok toprak sahibi mülklerini yeni bir biçimde işletmeye başlamışlardı. Hem ortaçağda hem de on yedinci yüzyılda bir mülkün ilk işlevi bir toprak sahibine (başkalarının emeği üzerindeki denetimi yoluyla) geçim olanağı sağlamasıydı. Ancak ortaçağdaki büyük mülkler buna ek olarak tarımsal artık ürünleri ile gerektiğinde asker olarak hareket edebilecek bir hizmetkârlar grubu beslenmesini sağlamış ve dolayısıyla feodal beylerin siyasal gücünün temelini oluşturmuşlardı. Şimdi ise, kapitalist üretim tarzının feodalizmin yapısı içinde gelişmesi ile birlikte, pek çok toprak sahibi mülklerinin ürününün, ailelerinin tüketmediği kısmını pazarlamaya ya da topraklarını pazar için üretim yapacak bir çiftçiye kiralamaya başladı. Böylece toprak sahipleri mülklerini yeni bir biçimde, bir parasal kâr kaynağı, esnek olan ve artırılabilecek kârların kaynağı olarak görmeye başladılar. Kiralar o kadar uzun zamandır sabit kalmıştı ki artık "çok eski zamandan beri" var olan "göreneksel" kira düzeylerinden söz edilebilirdi; aynı şey feodal toprak sahiplerinin köylülükten topladığı insafsız hukuki resimler için de geçerliydi; fakat şimdi bütün bunlar aklın almayacağı kadar yüksek düzeylere tırmandırılıyordu. Bu, insanların doğru ve uygun olduğunu düşündükleri her şeyle tam bir kopuşu ifade ettiği için ekonomik olduğu kadar ahlaki bir devrimdi ve düşünce ve inanç biçimleri üzerinde çok altüst edici etkiler yaptı.

Ahlak kuralları her zaman belli bir toplumsal düzen içinde tanımlanır. Feodal toplumda gelenek ve görenekler egemendi. Para göreli olarak önemsizdi. Kiraların hızla artırılması ve bunu ödeyemeyenlerin dilenmek, çalmak ya da açlıktan ölmek üzere sokağa atılması bu toplumun ahlak kurallarına göre tam bir rezaletti. Zamanla gelişen kapitalizmin ihtiyaçları yeni bir

ahlak –"Tanrı kendine yardım edene yardım eder" ahlakı– yarattı. Fakat on altıncı yüzyılda, bugün bize haksızlığa karşı ahlaki başkaldırı duygularımızı unutturacak kadar tanıdık gelen, kârın insan hayatından daha önemli olduğu duygusu çok yeni ve çok ürkütücüydü.

Püriten ahlakçısı Stubbes şöyle yazmaktaydı:

> "Bir insanın onurlu adını sonsuza kadar çalan, daha ömrü sona ermeden başının üzerindeki damı alan, mallarını, topraklarını ve geçimini gasp eden,... ihtiyacını karşılamak için başka çaresi olmayıp yalnızca ihtiyaç nedeniyle bir koyun, bir inek veya bir öküz çalandan daha büyük bir hırsız değil midir?"[1]

Fakat bu ahlaki sorunlar yeni tip toprak sahipleri ve kiracılar için ne anlam taşıyordu? Onlar, satın almak zorunda oldukları malların fiyat artışlarını karşılamak için gelirlerini artırıyorlardı. Küçük işletmeleri belki de büyük bir mülk toprak parçasının tek parça halinde, büyük ölçekli, kârlı koyunculuk işine ayrılmasının önünde engel oluşturan kiracılardan yeni kiraları ödeyemeyenleri topraklarından çıkarabilirlerdi. Çoğu kere kiralar, mülkün kendisi toprak piyasasında rekabetçi fiyatlardan satın alındığı ya da kiralandığı için artırıldı. O zaman spekülatif alıcı ya da kiracı, ödediği para, malına ve gelişmemiş işleme yöntemleri biçiminde yatırdığı sermayeyi kâr olarak geri almak isterdi.

Böylece Londra çevresindeki kazalarda* yeni tip bir çiftçi, kapitalist çiftçi ortaya çıkıyordu. O bir korsan, bir köle tüccarı, kuş üzümü ticaretinde başarılı olmuş saygıdeğer bir kent** taciri ya da dokuma üreticisi bir yerel kapitalist olabilirdi. Her halükârda kârları için güvenli ve aynı zamanda, kendisine iyi bir toplumsal yer sağlayacak bir yatırım aramaktaydı.

1 P. Stubbes, *Anatomy of Abuses*, der. Furnuvall, II. bölüm, s.14.

* *Londra çevresindeki kazalar* (Home Counties): Londra'ya en yakın olan kazalar: Middlesex, Surrey, Kent, Essex, bazen Hertford ve Sussex. (Ç.N.)

** *Kent* (The City): Londra şehrine, özellikle de Londra'nın iş ve ticaret merkezine ve buradaki iş ve ticaret topluluğuna verilen ad. (Ç.N.)

Çünkü toprak sahipleri manor beyler ya da sulh yargıçları* olarak mahalli yönetimi denetlemekteydiler. Toprak sahipleri parlamentoda kazayı temsil etmek için yalnızca soylu beyleri seçmekteydiler. Giderek kasabalar da Avam Kamarası'nda yakında oturan bir soylu bey tarafından temsil edilmeye başlanmıştı. Ama yeni çiftçi, yakındaki bir pazarın çekimine kapılan ve mülkünün işletmesini yeniden örgütleyecek sermayeye sahip bir feodal bey ya da köylülüğün daha zengin bir tabakasından gelen bir kiracı olabilirdi.

Bu ikinci sınıfın *–yeomanların–*** pek çoğu servet ve yetenekleri sayesinde topraklarının mülkiyetini koruyabilmekte, mülk topraklarının miktarını artırabilmekte ve toplulaştırabilmekte, piyasaya giriş olanağı bulduklan zaman ortaya çıkan yeni fırsatlardan pay alabilmekteydiler. On altıncı yüzyılda çok sayıda *yeoman* ve soylu bey dağınık toprak parçalarını toplulaştırmakta, çitlenmemiş ekilebilir araziyi otlağa çevirmekte ya da kent pazarı için yaptıkları tahıl, meyve, sebze ve süt ürünleri üretimlerini artırmaktaydılar. Eskiden beri yerleşmiş işletme biçimlerini değiştiriyorlar –daimi zilyedlikleri kira sözleşmelerine çeviriyorlar, toprakları daha kısa sürelerde kiraya veriyorlar– ve istenen yeni ekonomik kiraları ödeyemeyen kiracıları acımasızca topraklarından atıyorlardı.[2]

Bütün bu yollarla, kentlerdeki tüccarlar ve sanayiciler de aynı şekilde zenginleştiler ve servetini yeni bir biçimde kazanan bir sınıf, güney ve doğu İngiltere'nin bazı eyaletlerinde egemen hale geldi. Bu sınıf gelecek üç yüzyıl boyunca İngiltere'yi yönetecek olan meşhur köy âyanlığının temelini oluşturuyordu.

* *Sulh yargıçları* (justices of the peace): İngiltere'de 1327 yılında yerleşmiş bir kurumdur. Yargıçlar, kralın özel komisyonu tarafından, kendi bölgelerinde barış ve huzur sağlamak üzere atanırlar.(Ç.N.)

** *Yeoman:* Küçük bir toprak parçasına sahip olan veya tasarruf eden, genellikle de toprağı kendi işleyen küçük taşra soylusu. (Ç.N.)

2 *Daimi zilyedlikler* (copyholds): Genellikle miras yoluyla geçen toprak üzerindeki normal tasarruf haklarıydı. "Manor adetine göre" daimi zilyedlik sahibi, manor mahkemesinin yasal belgelerinde toprağı elinde bulunduran kişi olarak kayıtlı bulunurdu. Zilyedlik hakkının yazılı olmayan hukuka [*Yazısız hukuk yazılı olmayan*

Ancak 1640'a kadar bütün işler istedikleri gibi gitmedi. Toplumun yapısı, yasaları ve siyasal kurumları hâlâ esas olarak feodaldi. Toprakta serbest ticaretin, toprak mülkiyetinin kapitalist kullanıma bütünüyle ve engelsiz bir şekilde açılmasının önünde hâlâ pek çok yasal kısıtlamalar vardı. Bu kısıtlamalar krallığın, feodal toprak sahibi sınıfın ve daha az oranda da eski sabit vergileri ödeyerek eski güvenli biçimde yaşamak isteyen köylülüğün çıkarına olarak korunuyordu. Kırsal kapitalizmin köylük bölgelerin kaynaklarını bütünüyle geliştirebilmesi için bu yasal ağın parçalanması gerekiyordu.

Yetersiz haberleşme, ulusal pazarın tam gelişmesini engellemekte, işbölümü ve tarımda kapitalist gelişme olanaklarını kısıtlamaktaydı. Dolayısıyla güney ve doğu İngiltere'nin pek çok bölgesinde ve bütün kuzey ve batı İngiltere'de mülklerini yeni biçimde işleme için gereken yetenekten, sermayeden, ruh halinden ya da fırsattan yoksun toprak sahipleri hâlâ vardı. Hâlâ feodal debdebe ve törenleri sürdürmeye çalışıyorlar, hâlâ mülklerini geleneksel biçimde işletiyorlardı. Şatoları, toplumda hiçbir üretici işlevleri olmayan fakat hâlâ dünyanın onları yaşatmak zorunda olduğuna inanan mavi-kanlı çanak yalaycılarla, yoksul akrabalarla ve maiyetle tıklım tıklım doluydu. Burjuva broşür yazarları onlara daha önce keşişlere verdikleri "hazır yiyiciler" adını takmışlardı; bu büyük mülklerden birinin akıllı kâhyası onları şöyle nitelendirmekteydi: "Gereksiz ve başıboş hizmetçiler, eski yüzbaşılar, eski dalkavuklar, işe yaramaz alimler ve kafadarlar."[3]

Bu toplumun odağı kralın sarayıydı. Bu tür toprak sahiplerinin en büyüğü, daima sermayesi kıt olan krallığın ken-

hukuk (common law): İngiltere'nin yazılı olmayan ve kralın mahkemelerince uygulanan hukuku. Tarihsel ve evrensel kullanımdan türetildiği öne sürülmektedir. (Ç.N.)] dayalı olan mahkemelerde tanınmadığı olurdu. On altıncı ve on yedinci yüzyılların büyük mücadelelerinden biri daimi zilyedlik sahiplerinin tasarruf ettikleri topraklar için tam bir yasal güvence kazanmaya çalıştıkları, manor beylerinin (toprak beylerinin) ise, onların zilyedliklerini belirsiz hale getirmeye ve manor beyinin ya da kâhyasının başkanlık ettiği manor mahkemesinin kararına bağımlı bırakmaya uğraştığı mücadeleydi.

3 J. Smyth, *Lives of the Berkeleys*, c.II, s.114.

disiydi. Mülklerinin gelişmesi kiracıları sayesinde olan piskoposlar da ılımlı toprak sahipleri olarak tanınmışlardı. Bir yazar şu gözlemi yapıyordu: "Onlar (piskoposlar), soylular ve soylu beyler gibi kirayı son haddine kadar yükseltmeye bakmazlar, topraklarını yüz yıldır olduğu gibi kiraya verirlerdi."[4]

Bu asalaklar ve rantiyeler için zor günlerdi. Fiyat artışları eski yaşam düzeylerini sürdürmelerini ve tüccar prenslerle zevk ve sefa yarışına girmelerini olanaksızlaştırdı. Sürekli olarak borç içindeydiler; alacaklıları genellikle, mülkleri üzerinde ipotek talep eden ve borç ödenmediğinde de el koyan becerikli bir kent işadamıydı. İhtiyaç içindeki saraylı, soylu bir ailenin gururlu fakat beş parasız küçük oğlu halk için alay ve orta sınıf için hor görme konusuydu. Ne var ki bu sınıf hâlâ toplumsal ve siyasal bir güçtü; devlet bu sınıfın çıkarlarını korumak üzere örgütlenmişti. Mülklerini yeniden örgütleme yeteneksizliği, büyük oranda bir sermayeyi atıl kılıyordu; İngiltere'nin en zengin topraklarının büyük bölümü zamanın bütün teknik olanaklarına açılacak şekilde değerlendirilmiyordu.[5] Devlet iktidarı ulusal pazarın büyümesini önlemek için kullanılıyordu.

Var olan tarımsal değişmelerden kâr elde etmek konusunda bütün sınıflar arasında keskin bir mücadele vardı. Bu değişmeler genellikle üretkenliği artırıyor ve bazı zengin köylülerle küçük toprak sahiplerinin yükselmesini sağlıyordu. Fakat pek çok küçük üretici için buhran, kiraların ve çeşitli vergilerin artırılması, köylülerin yüzlerce yıldır sığırlarını ve kazlarını otlattığı ortak top-

4 Sir Thomas Wilson, *The State of England, 1600*, der. F.J. Fisher, Camden Miscellany, c.XVI, s.22-23.

5 Benzer bir durum, büyük tekelci şirketlerin, kullanılmasını önlemek üzere yeni buluşları satın aldıkları ve milyonlar açlık içindeyken yiyeceklerin tahrip edildiği, günümüz kapitalizmi şartlarında da görülmektedir. On yedinci yüzyıl İngiliz Devrimi devlet gücünü burjuvaziye aktarmakla İngiliz toplumunun bütün kaynaklarının on sekizinci yüzyılda tam olarak gelişmesine olanak verdi. Günümüz İngilteresi'nde aynı sonucu elde edebilmek için sosyalizme geçiş gereklidir.

rakların çitlenmesi anlamına gelmekteydi. Küçük mülkleri, büyük bir koyun çiftliği kurmak isteyen bir çiftçi için engel oluşturan pek çok köylü topraklarından zalimce atıldı.

Sir Thomas More 16. yüzyıl başlarında şöyle demekteydi:

> "O kadar uysal ve ehli olması ve o kadar az yemesi gereken koyunlarınız duyduğuma göre şimdi o kadar oburlaşmış ve vahşileşmişlerdir ki insanların kendilerini yiyorlarmış"[6]

Profesör Tawney sorunu şöyle toparlamaktadır:

> "Toprak sahibi olma psikolojisi kökten bir değişiklik geçirmişti ve ilki kuşaktır kurnaz toprak sahibi, mülkünden kaçanları cezalandırmak ya da tutuklamak için sahip olduğu senyörlük yetkisini kullanmak yerine tapularda kusur aramakta, memuriyete kabul resimlerini artırmakta, manor göreneklerini çarpıtmakta ve cesaret edebildiği zaman daimi zilyedlikleri kira sözleşmeleri haline getirmekteydi."[7]

Ya da Philip Stubbes'ın dediği gibi:

> "Toprak sahipleri yoksul kiracılarını ticari eşya haline getirmekteydiler."

Bu tutuma karşı bütün dönem boyunca isyan ateşi için için yandı; 1549, 1607 ve 1631 yıllarında açık ayaklanmalara dönüştü, fakat her defasında köylülük yenilerek boyun eğmeye zorlandı. Devlet her zaman yönetici sınıfın elinde bir baskı aracıdır; ve on altıncı yüzyıl İngiltere'sini toprak sahipleri yönetmekteydi. Bu yoksul kiracıların bir kısmı bir parça ekmek arayarak yollarda dolaşmaya başladılar, bunun üzerine serserilerin dağlanarak damgalanmasını ya da "omuzları kan içinde kalana kadar kırbaçlanmasını" emreden yasalar çıkarıldı. Marx'ın *Kapital*'de dediği gibi, "bu günkü

6 *Utopia*, Everyman Edition, s.23.
7 Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism*, Penguin Edition, s139.

işçi sınıfının ataları zorla serserileştirildikleri ve yoksullaştarıldıkları için cezalandırıldılar. Yasama onları "gönüllü" suçlular olarak görüyordu."[8] Bazıları büyük mülklerde çalışan tarım işçileri haline geldiler. Bazıları ise genişleyen sanayiler için yararlı bir ucuz emek arzı oluşturdular. Bu grupların her ikisi de kötü bir yılda ya da işverenleri iflas ettiğinde kendilerini geçindirmeye yetecek topraktan yoksundular. Piyasada sunacak emeklerinden başka hiçbir şeyleri olmayan ve kapitalizmin bütün dalgalanmalarına ve güvensizliğine açık proleterler olma yolundaydılar.

Gene Marx şöyle diyordu:

> "İşte tarımla geçinen insanlar böylece önce zorla mülksüzleştirildiler, evlerinden kovuldular, serserileştirildiler, sonra da gülünç olacak derecede korkunç yasalar uyarınca kırbaçlandılar, damgalandılar, işkence edildiler ve böylece ücret sisteminin gerektirdiği disipline sokuldular."[9]

Ancak bu gelişmelerin tarihini olduğundan daha erkene almamaya ve boyutlarını abartmamaya dikkat etmeliyiz; bunlar egemen eğilim olarak önem taşımaktadırlar. Aynı şekilde yeni ilerici toprak sahipleri ve çiftçilerin yükselen ve genişleyen sınıf olarak uyandırdığı ilgi, belki de sayıların haklı gösterebileceğinden daha fazladır. Değişen toprak sahibi 1660'a kadar tipik değildi.

Ayrıca devrim öncesi İngiltere'de tarımsal değişmelerin neler olduğunu da hatırlamalıyız. Bu değişmeler belli bir teknik ekipman sistemi içinde kaldı. İlk başlangıcı on yedinci yüzyılın devrimci yıllarına kadar gitse de, on sekizinci yüzyıla kadar tarımsal teknikte büyük ölçekli bir devrim olmadı. 1640 öncesi dönemde başlayan ve 1640-1660 yılları arasında çok hızlanan değişmeler üretim tekniğinden çok toprak mülkiyetinde ve üretim miktarındaki değişmelerdi. Dolayısıyla değişmelerin toplum üzerinde

8 Marks, *Capital*, c.I, der. Dona Torr, s.758.
9 *Aynı eser*, s.761.

bir bütün olarak hiçbir devrimci etkisi yoktu. Yeni kapitalist çiftçiler sınıfı, ortadan kaldırmadığı sürece özgürce gelişemeyeceği feodal kalıntıların engellerine takılarak zorla ilerleme yolunu açıyordu; devrimde, kent burjuvazisi ile bağlaşıklık içinde, devleti ele geçirdi ve daha fazla gelişmesinin mümkün olacağı koşulları yarattı.

Diğer yandan kuzey ve batıda geniş bölgelerin yeni değişikliklerden etkilenmemelerinin yanı sıra, bu değişikliklerin yer aldığı bölgelerde de köylülüğün geniş kesimleri 1640'ta hâlâ yarıbağımsız çiftçiler olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Bu önemli grup kendini, durumunu düzeltmek için hiçbir şey yapmayan krallığa karşı egemen burjuva güçleriyle geçici bir bağlaşıklık içinde buldu; fakat 1647'den sonra bağlaşıklarının gerçek amaçlarının ne olduğunu keşfettiğinde diğer radikal unsurlarla bir arada devrimi sola çekmek için savaşmaya başladı. Fakat içgüdüleri ve toplumsal hedefleri bir dereceye kadar prekapitalist olduğu ve geride kalmış olan istikrarlı bir köylü topluluğuna özlem duyduğu için bu sınıf yenilmeye mahkûmdu. Bu akım bilmemezlikten gelinemez, çünkü Püritenler'in toplumsal görüşlerinde ve "Düzleyiciler"in[10] toplumsal hedeflerinde niçin "ortaçağa ait" ve hatta gerici bir eğilim olduğunu açıklar.

2.2. Sanayi ve Ticaret

1640'tan önce İngiliz halkının çoğu toprakta çalıştığı halde yukarıda anlattıklarımızdan daha az önemli olmayan ve tarımsal gelişmelere hız kazandıran değişiklikler ticaret ve sanayide de yer alıyordu. Manastırların ortadan kaldırılması ve yağmasıyla özgürleşen ya da ticaret, korsanlık ve yeni dünyanın yağması ile ya da köle ticaretiyle elde edilen sermayenin etkisiyle on yedinci

10 Düzleyiciler, devrimcilerin sol kanadıydı. Kimler oldukları ve neyi amaçladıkları aşağıda tartışılmaktadır.

yüzyıl içinde, 1640'tan önce sanayi devrimi benzeri bir şey gerçekleşti. İngiltere uzun süredir hammaddeyi Hollanda'ya kumaş haline getirilmek üzere ihraç eden büyük bir yün yetiştirici ülke durumundaydı. Şimdi ise İngiliz dokuma sanayisi büyük bir hızla gelişmeye ve İngiliz tüccarları cok daha büyük ölçeklerde işlenmiş ya da yarı işlenmiş kumaş ihraç etmeye başladılar. Aynı sıralarda kömür madenciliğinde büyük bir gelişme oldu. 1640'a gelindiğinde İngiltere, Avrupa'da üretilen bütün kömürün beşte dördünden fazlasını üretmekteydi. Kömür, demir, teneke, cam, sabun, gemi yapımı gibi diğer pek çok sanayinin gelişmesinde önde gelen bir rol oynadı.

Bu sanayi patlaması İngiltere'nin ticaret hacminde büyük bir genişlemeye yol açtı ve hammadde ihracından işlenmiş mal ihracına doğru kayma da bu ticaretin yönünü değiştirdi. İngiltere yalnızca Batı Avrupa ülkeleri için bir hammadde kaynağı olmaktan çıktı, onların mamul mallarıyla rekabet etmeye ve dolayısıyla pazar için, hammadde ve lüks mal ithali için gittikçe daha uzak ülkelere –Rusya'ya, Türkiye'ye, Doğu ve Batı Hint Adaları'na– el atmaya başladı. İşte ticareti geliştirmeye ve ekonomik olarak sömürmek amacında olduğu bölgeler üzerinde siyasal denetim tekeli kurmaya yönelik İngiliz sömürgeciliğinin başlangıcı. Bu, daha güçlü bir devlet aygıtını gerektirdi ve büyük sömürgeci güç İspanya'ya meydan okuyabilmek için İngiliz deniz gücünün artırılmasına yol açtı.

İspanyol donanmasının 1588'de yenilmesi İngiliz denizaşırı ticaretine özgürce gelişme fırsatını verdi. Diğer yandan İngiltere'deki burjuvazinin, kendi ülkesindeki yayılmasını kontrol altında tutan kısıtlamaların daha açıkça farkına varmasını sağladı. Parlamento, İspanyol donanmasının yenilgisinin bir siyasal güvenlik duygusu yarattığı andan itibaren, monarşiye ve onun ülkenin ekonomik yaşamını düzenleme çabasına saldır-

maya başladı. (Bu gelişmenin 1640 yılından önce sahip olduğu *boyutları* abartmamalıyız, çünkü ileride göreceğimiz gibi, pek çok engelle karşı karşıyaydı; ancak *eğilim* belirgindir.)

Bu yeni ekonomik gelişmeler yeni sınıf çatışmaları yarattı. Sınai gelişme için gereken sermaye, dolaylı ya da dolaysız olarak, denizaşırı ülkelerde servetler yığmış olan tüccarlar, köle tüccarları, korsanlar ve servetini manastırların yağmasıyla ve yeni tip tarımla yapmış olan soylu kesimleri tarafından sağlanıyordu; *yeoman*ların ve zanaatkârların tasarrufları da sermaye birikimine katkıda bulunuyordu.

Şirketlerde örgütlenmiş olan tüccarlar, tıpkı ortaçağ boyunca yaptıkları gibi, başından itibaren ticareti denetim altında bulundurdular; aracı tüccarlar da iç ticarete egemendiler. Fabrika sistemi henüz gelişmemişti; işçi ve ailesi tarafından kendi evlerinde eğirilecek ya da dokunacak yünü ya da ipliği tüccarın sağladığı "eve iş verme sistemi" (ya da "ev sistemi"), üreticinin, kimi zaman öreke ya da dokuma tezgâhı gibi üretim aletlerine sahip olsa da, hammaddesi ve geliri için bütünüyle işverenine bağımlı olması anlamına gelmekteydi. Kötü dönemlerde, genellikle de kendi işvereni olan kapitaliste olmak üzere, sürekli borçlanıyordu. Bu yolla, işverenler ve tefeciler küçük mülk sahiplerinin sırtından büyük servetler yapıyorlardı.

Zaman zaman, yükselmek için zorunlu olan sermayeyi ödünç alabilen küçük bir lonca ustası "kendi durumunu iyileştirmeyi" başarsa da çoğunluk şanssızdı. İşte bu yüzden küçük üreticiler feodal toprak sahiplerinin "tefeciliğe" karşı haykırışlarına katıldılar. Borçlanmadan yapamıyorlardı, ama prekapitalist bir toplumda zorla alınabilen yüksek faiz oranlarıyla da kötürümleştiriliyorlardı. Bugün sıradan insanlar için ücretli emek neyse, o gün de "tefecilik" aynı şeydi. Eve iş verme sisteminde işveren işçisini, düşük ücret ödeyerek sömürdüğünden daha fazla, yüksek fiyatlar ve yüksek faiz oranları yoluyla sömürüyordu. Böylece kendi özel ekonomik

çıkarları olan, fakat en girişimci ve şanslı üyeleri yükselerek kapitalistleşir ve şanssız üyeleri düşürek ücretli işçi haline gelirken bileşimi değişen, bir küçük burjuva sınıfı doğuyordu. Bu sınıfın kaleleri, daha sonra I. Charles'a karşı en uzlaşmaz direnişin merkezlerini oluşturacak olan East Anglia ve Güney Midlands* idi.

Kapitalizmin ticaret ve sanayide gelişmesinin önünde de tarımdakiler kadar çok ve ciddi engeller vardı. Ortaçağ boyunca ticaret ve sanayi loncalarca sıkı bir şekilde denetlendikleri şehirlere sıkışmışlardı. Loncalar, üretim ve rekabeti sınırlandırarak, fiyatları ve üretimin kalitesini düzenleyerek, kalfa ve çırakları denetleyerek yerel pazar üzerinde kurdukları tekeli koruyan üretici birlikleriydi. (Çıraklık sisteminde, bir zanaatkâr kendi işini kurma iznini almadan önce yedi yıllık bir eğitimden geçmek zorundaydı.) Bu sistem durağan ve kapalı bir yerel pazar varsayıyordu; feodal ekonomi kuramı göreli olarak istikrarlı bir toplum fikrine dayanmaktaydı.

Oysa şimdi pazar genişliyor, bütün ulus tek bir ekonomik birim haline geliyordu. Sermaye her ekonomik faaliyete yatırım yaparak kâr arıyordu ve kapitalisti, ürünlerinin nerede satıldığı, bu satış kâr getirdiği sürece ilgilendirmiyordu. Ticaret üzerindeki yerel engeller yıkıldı. Pazarın bulunduğu kent artık çevredeki köyler üzerinde zorbalıkla egemenlik kuramıyordu, çünkü mallarını satan ve yerel zanaatların ürünlerini satın alan Londra tüccarlarının rekabeti ile karşı karşıyaydı. Rekabet, tekeli yıktı. Denizaşırı ticarette ise tüccarlar uzak topraklarda ve korunmasız denizlerde kendilerini koruyabilmek için şirketler halinde birleşmeyi hâlâ yararlı bulmaktaydılar; o günlerde pek çok tüccar boş zamanlarında korsanlık yapardı. Tudor Devleti korumasını satarak ve cömertçe ayrıcalıklar tanıyarak bu şirketler üzerinde az da olsa denetimini koruyabiliyordu.

* *Midlands:* İngiltere'nin, Humber ve Mersey'in güneyinde, Thames'in kuzeyinde olan kazalarından Norfolk, Suffolk, Essex, Middlesex, Hertfordshire, Gloucestershire ve Galler'e komşu kazalar dışında kalanlara verilen ad. (Ç.N.)

Fakat sanayide durum çok farklıydı. Şehir zanaat loncalarının yüksek kalite standartları, rekabet ve üretim üzerindeki kısıtlamaları, kapitalist girişimcilerin gözlerinde, genişleyen pazarın talebini karşılamalarını ve özgür üretimi önleyen pek çok aptalca engellerdi. Bu zincirlerden kurtulabilmek için sanayi, ilçe merkezlerinden banliyölere ve üretimin müdahale ve düzenlemelerden özgür olduğu, lonca sisteminin dışındaki kentlere ve köylere taştı. Buralarda, tarımsal değişmelerin mülksüzleştirildiği ve mahvettiği köylülükte bir ucuz emek deposu buldu. Kömür ve şap madenciliği gibi pek çok yeni sanayi başlangıcından itibaren neredeyse bütünüyle kapitalistti. Ne var ki, lonca sistemi içindeki şehirler hâlâ yerel ticareti tekelleştirmeye, kendi pazarlarını, bütün metaların içinden akması gereken bir darboğaz haline getirmeye çalışıyorlardı.

Öte yandan aracı tüccarlar Londra piyasasının ve dış pazarların taleplerini üreticiyle (örneğin besin üreticisiyle) doğrudan ilişki içine girerek karşılamaya çalışıyorlardı. Bu yüzden lonca sistemi içindeki şehirlerin piyasa düzenlemeleri ve gerici oligarşileri ile çatışma içine girdiler. Buralardaki ayrıcalıklar, kısıtlamalar ve çıraklık sistemi, ülkenin üretken kaynaklarının tam olarak gelişmesinin ve sermayenin özgürce sanayiye akmasının önünde ciddi engeller olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Loncalar, feodalizmin toplumsal yapısı ile iç içe geçmiş ve kapitalizmin daha yeni ve daha özgür güçlerine karşı olan, kazanılmış haklardı.

Eski sınai denetim yıkılırken, krallık, feodal toprak sahibi sınıfın (ve saraydaki küçük bir maliyeci ve şantajcı grubun) çıkarına olarak yeni denetimler kurmaya çalıştı. Tekeller –belki bir malın üretim ve-veya satışı hakkının (ya da belli bir denizaşırı pazarda ticaret yapma hakkının) belli bir bireye satılması– krallığın şehir loncalarının yenilgisinden sonra sanayi ve ticari denetim

altına almak için başvurduğu araçlar oldu. Bu çabanın nasıl başarısızlığa uğradığını ve bu başarısızlığın monarşi için yarattığı felaketli sonuçları ileride ele alacağız.

Bu büyük sınai ve ticari genişlemenin tarım ve toprak tasarrufu üzerindeki etkileri anlaşılabilir; çünkü tarımsal değişmelere, kısmen yeni kentsel alanları beslemek için artan besin talebi, kısmen büyüyen dokuma sanayisinin yün talebi ya da mineral avı neden olmuştu; her durumda tüccar sınıfının ihtiyaçları kapitalist çiftçilerin ve ilerici toprak sahiplerinin ihtiyaçlarıyla özdeşti. Ve mülklerin kiralanması ya da satın alınması yoluyla olsun, borçlar yoluyla olsun, sermayenin kırlık bölgelere akını, o güne kadar göreli olarak durağan ve geleneksel olan tarımsal ilişkilere yeni bir iş ve rekabet ruhu getirdi. Kiracı ve toprak sahibi ailelerinin yüzyıllardır aynı topraklarda oturduğu ve kiracının ekonomik olmayan bir kira[11] ödediği durumlardaki ilişkiler, toprağı yeni satın almış birisiyle kapitalist bir kiracı arasındaki ilişkilerden çok farklıydı.

Vurgulanması gereken nokta şudur: İngiltere'de tüccarların, *yeoman*ların ve soyluların mümkün olan en özgür sınai, ticari ve tarımsal gelişmeye yatırmak istedikleri büyük miktarda sermaye vardı. Gerek kentteki ve köydeki feodal kalıntılar, gerekse eski toprak sahibi yönetici sınıfın üretimi ve sermaye birikimini kısıtlamak yolundaki çıkarlarını bilinçli olarak destekleyen hükümet politikası bu gelişmeyi sürekli olarak zorlaştırıyordu. Dolayısıyla ticari kârları tekellerine almak isteyen ve krallıkla bağlaşıklık içindeki büyük tüccarlar oligarşisine ve feodal toprak sahiplerinin devletine saldırdığı için burjuvazinin mücadelesi bir bütün olarak ülkenin çıkarlarını temsil etmekteydi ve ilericiydi.

11 Yani toprak karşılığında elde edilebilecek fiyata tekabül etmeyen bir kira. Toprak sahibi geleneksel kiracılardan hizmetleri, aynı vergileri vb. kendi toplayacağına, topraklarını çok yüksek paralar karşılığında kiraya verdiğinde daha kazançlı çıkardı. Dolayısıyla tasarruf güvencesi, eğer *daimi* zilyetlik sahiplerince kazanılabilseydi, büyük ölçekli kapitalist tarımın gelişmesinin önünde engel oluşturacaktı (bkz. dipnot 2).

1640 yılında İngiltere hâlâ toprak sahipleri tarafından yönetilmekteydi ve üretim ilişkileri hâlâ kısmen feodaldi, fakat krallığın ve toprak sahiplerinin, gelişmesini sonsuza kadar baskı altında tutamayacakları bu büyük ve genişleyen kapitalist kesim vardı. Eve iş verme sistemiyle çalışan üreticilerin çoğu aynı zamanda küçük köylüler olduğu için (Londra dışında) çok az sayıda proleter vardı. Ancak bu köylüler ve küçük zanaatkârlar bağımsızlıklarını kaybediyorlardı. Özellikle fiyatlardaki genel artış onlar için ağır bir darbe olmuştu ve tüccarlara ve köy âyanlarına gittikçe daha bağımlı hale geliyorlardı. 1563 yılında çıkarılan bir yasa kırsal nüfusun en yoksul yüzde 75'inin sanayiye çırak olarak geçmesini yasaklamıştı.

Dolayısıyla gerçekte çatışma içinde üç sınıf vardı. Asalak feodal toprak sahiplerine ve spekülasyoncu bankerlere karşı, sınai genişlemeyi kısıtlama ve denetleme siyaseti güden yönetime karşı yeni kapitalist tüccar ve çiftçi sınıfının çıkarları geçici olarak küçük köylülüğün, zanaatkârların ve kalfaların çıkarlarıyla özdeşti. Fakat kapitalizmin yaygınlaşması eski tarımsal ve sınai ilişkilerin son bulmasını ve küçük bağımsız ustaların ve köylülerin proleterler haline dönüşmesini içerdiği için bu iki sınıf arasında da çatışmanın gelişmesi kaçınılmazdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLİZ DEVRİMİNİN SİYASAL TEMELİ

3.1. Tudor Monarşisi

Tudor monarşisinin rolü bu ekonomik ve toplumsal geçiş temelinde açıklık kazanır. Kendi kökleri feodal toplum içinde olan Tudor monarşisi bir yanda burjuvazi ve ilerici eşraf ile diğer yanda feodal beyler arasında bir ölçüye kadar denge sağlayabiliyordu. On beşinci yüzyıl Gül Savaşları'nda büyük soylu aileler birbirlerini yıkıma sürükledikten sonra ilerleyen ve gerileyen sınıfların güçleri, monarşinin işlevinin, burjuvazinin taleplerine verilen tavizlerin egemen sınıflara mümkün olan en az zararı vermesini sağlamak olduğu kısa bir dönem boyunca, dengedeydi. Tüccarlar düzenli, güvenli, her yerinde aynı yasa, ağırlık ve ölçüler geçerli olan birleşik bir İngiltere istiyorlardı; VII. Henry ve halefleri bu birliğin kralın şahsı etrafında oluşmasına ve güvenliğin ülke eşrafınca (sulh yargıçlarınca) sağlanmasına çalıştı. Burjuvazi, zenginliği ve üretken olmayışı nedeniyle, kiliseye saldırdı; VIII. Henry 1529-1540 "Reformasyon"una önderlik etti ve kilisenin zenginliğinin bir kısmının ve siyasal gücünün krallığa geçmesini sağladı. Manastır topraklarının çoğu, sonuç olarak onları satın alacak parası olanlara gitti ve böylece kırlık bölgelerdeki yeni unsuru güçlendirdi. Kraliçe Mary Katolikliği birkaç yıl için yeniden kurmayı başardıysa da manastır topraklarını yeni sahiplerinin ellerinden kurtaramadı. Aynı şekilde, krallık, ulusal hazinenin çıkarları için sanayi ve

ticareti denetlemeye çalıştı, sık sık zenginlere karşı köylünün ve zanaatkârın savunucusu gibi gözüktü; fakat her defasında mal gereksinimleri ve borçlar için bağımlı olduğu burjuvazi önünde geri çekilmeye devam etti.

Aslında yaklaşık 1590 yılına kadar monarşinin kent ve köydeki burjuvazi ile –İspanya'ya karşı mücadelede, uluslararası Katolik Kilisesi'ne karşı, Tudor Hanedanı'nın elinden yüksek denetim yetkisini almaya çalışan ve kendi özel savaşları içinde ülkeyi yıkıma götüren rakip soylu ailelerine karşı olduğu gibi– pek çok ortak çıkarı vardı. Parlamentoda monarşi, soyluluk ve burjuvazi arasındaki işbirliğinin nedeni budur. Ancak geri çekilmenin sona ermesinin kaçınılmaz olduğu bir nokta vardı ve sonuç olarak çıkar birliği sona erdi.

Bir noktaya kadar, gerçekten de burjuvazi ve feodal eşraf monarşi altında bir arada bulunabildiler. Yağmanın ve korsanlığın hızlı bir sermaye birikimine yardımcı olduğu bir çağda yarıfeodal güneybatı eyaletlerinin –Devon ve Cornwall– pervasız deniz kurtları Londra'nın daha ihtiyatlı tüccarlarının hiçbir zaman taklit edemeyeceği ölçeklerde servet yığdılar. İspanyol sömürgeleri ve hazine gemileri altın için yağmalanırken, İrlanda ve Kuzey Amerika'da yeni topraklar peşinde koşulurken çöken sınıfın maceracıları yükselen girişimcilerle çatışma içine girmediler. Şanslı olanlar pazar üretimine girişmek için gereken sermayeyi kendileri için topladılar; sınıf ayrımı çizgileri henüz billurlaşmamıştı.

Sertleşen süreç I. James ve I. Charles'ın saltanatları boyunca sürdü. Bu arada yeni toprak sahibi eşraf ve saygıdeğer tüccarlar barışçı bir gelişmeye ve meşru ticarete geçmek istemeye başlamışlardı. "Yeniçağ, ayrıcalıklı şirketler aracılığı ile gelmeyen altına sırtını dönmüştü."[1] Geleceğin kralcısı Sir John Oglander "barış ve kanun hepimizi sefil etti"[2] diye feryat ediyordu.

1 D. Matthew, *The Jacobean age*, s.16.
2 Bamford, *A Royalist's Notebook*, s.13.

Böylece, topraktan elde ettikleri gelirleri azalan feodal eşraf iş ve ekonomik artıklar için gittikçe daha fazla saraya bağımlı hale geldi, gittikçe daha asalaklaştı. Stuart monarşisi burjuvazi için daha az yararlı hale gelirken, aristokrasi ve saray çevresi için giderek daha vazgeçilmez olmaya, ekonomik varoluşlarının tek güvencesi haline gelmeye başladı. İç savaşta monarşi için o kadar ümitsizce savaşmalarının nedeni buydu.

Çünkü monarşi, feodal düzene tutucu duygulardan daha fazla bir şeyle bağlıydı. Kralın kendisi feodal beylerin en büyüğü idi ve yeni kapitalist zenginlikten pay koparmak için diğerlerinden daha elverişli bir konumda olmasına karşın, feodal düzenden kapitalist bir toplum düzenine doğru temelden bir değişime diğer toprak sahiplerinden daha az karşı değildi.

On altıncı yüzyılda monarşi, burjuvaziyi en güçlü rakiplerine –Gül Savaşları ile zayıflayan diğer büyük feodal hanedanlara ve kiliseye– karşı bir bağlaşık olarak kullanmıştı. Krallık ve (toprak sahibi sınıfları ve tüccarları temsil eden) parlamento arasındaki bağlaşıklık on altıncı yüzyıl başında gerçekti. Yeni sınıf krallığın kanatları altında zenginleşti; Pilgrimage of Grace'i (1536) ve kuzeydeki soyluların başkaldırışını ezdiği zamanlarda olduğu gibi, monarşi onu içten gelecek tepkilere ve ayaklanmalara karşı korudu. Krallık onu ayrıca İspanya'nın gerici gücüne (donanmaya) karşı da korudu. Gericiliğin zafer kazanmaya yüz tuttuğu tek kısa dönem, Kraliçe Mary'nin İspanyalı Philip'le evlendiği zamandı; o zaman da kraliçenin politikasının muhtaç olduğu terör ve yangınlar Katolikliğe karşı duyulan ulusal nefreti güçlendirmeye yaradı. Dolayısıyla Tudor döneminde krallık ve parlamento arasındaki işbirliği gerçek bir çıkar birliğine dayanıyordu. Parlamentonun hakları, çok kısıtlıydı ve Avam Kamarası yalnızca toprak sahibi sınıfı ve tüccarları temsil ediyordu; Lordlar Kamarası ise Avamlar I. James'in saltanatı sırasında inisiyatifi ele geçirene kadar daha önemli meclis olma durumunu korudu. Tudorlar döneminde

parlamento sık toplanmaz ve toplandığı zaman da krallık politikasını onaylardı. Fakat on altıncı yüzyılın son on yılında bütün iç ve dış düşmanları ezildikten sonra, burjuvazinin monarşinin korumasına olan bağımlılığı sona erdi; aynı sıralarda krallık, burjuvazinin büyüyen servetinin yarattığı tehlikeli olanakların farkına vardı ve çok geç olmadan durumunu sağlamlaştırmaya çalıştı.

Bu çatışma I. James ve Charles'ın parlamentolarıyla olan tartışmalarında görülebilir. Değişiklik, sınıfların göreli kuvvetlerindeydi. James Elizabeth'ten daha aptaldı, ama tek başına bu Elizabeth'in politikasının başarılı, onunkininse başarısız olmasını açıklamaya yetmez. Elizabeth'in akıllıca sustuğu yerde James kralların Tanrısal haklarına ilişkin gösterişli kuramlar geliştirdi; ancak bu, krallıkla parlamento arasında büyüyen farklılaşmanın nedeni değil, bir göstergesiydi. James durumunu tanımlamak zorundaydı çünkü bu durum sorgulanmaktaydı. Sorunun özü maliyeydi ve bu konuda daha Elizabeth'in saltanatının son dönemlerinde de çatışmalar olmuştu. Fiyatlar yükseliyordu, burjuvazinin serveti büyük bir hızla artıyordu ama büyük toprak sahiplerinin çoğu gibi krallığın da geliri artmıyor ve yeni ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalıyordu. Krallık bu yeni servetten ya a) vergileri burjuvazi ve eşraf aleyhine büyük ölçüde artırarak ya da b) bir şekilde üretim sürecine katılarak pay almadığı sürece bağımsız gücü kaybolmaya mahkûmdu.

İlk politika –artırılan gümrükler, zorunlu borçlar, yeni vergiler– uzun süredir vergileri denetleme hakkının kendinde olduğunu ileri süren ve devlet mekanizmasının tüm denetimini ele geçirmedikçe vergilerin artırılmasına izin vermeyecek olan parlamento ile şiddetli tartışmalara yol açtı.

İkinci politika kömür, şap, sabun vb. bazı sanayilerin denetlenmesi ve bu denetimden bir rantiye payı alınması çabası içinde tekeller kurulmasına yol açtı. Bu bütün iş çevrelerini; hem kapitalistleri, hem de çalışanları öfkelendirdi. Skandal,

"Cockayne projesi" (1616) ile doruğuna çıktı. Bu, dokuma sanayisini krallığın denetimi altına almaya ve ihracatı hazine yararına artırmaya yönelik bir plandı. İhracatçılarca sabote edildi ve suçu krallığın sırtına yüklenen bir aşırı üretim ve yaygın işsizlik buhranına yol açtı.

Diğer bütün politikalar başarısızlığa uğradıktan sonra Stuartlar'ın denediği üçüncü politikanın ise hiçbir başarı şansı yoktu. Bu, feodal resimleri yenilemeye ve bunlardan elde edilen geliri artırmaya yönelik bir çabaydı. Krallığın yalnızca bu kaynağa dayanarak burjuvaziden mali olarak bağımsız hale gelmesine olanak yoktu; bu kaynağın kullanılmasının tek sonucu, krallığın, burjuvaziden sonra aristokrasi ve eşraf arasındaki potansiyel dostlarından da uzaklaşması oldu. Çünkü artan ekonomik güçlükler ve burjuvazinin siyasal tehdidi karşısında monarşi, soyluluğun ve devletteki ekonomik olarak ilerici olmayan ve asalak unsurların desteğine dayanmak zorunda kaldı. Diğer yandan soyluluk da kendi durumunu koruyabilmek için gittikçe daha fazla krallığın ekonomik hayat üzerindeki denetimine bağımlı hale geldi. Burjuvazinin rekabetinin giderek meslek edinme şanslarını kısıtladığı küçük oğullarını krallığın korumasını istiyorlardı; gelişen kapitalizmin kârlarından bir rantiye payı almalarını sağlayacak ayrıcalık ve tekel hakları istiyorlardı. On yedinci yüzyıl başlarının önemli parlamento çatışmalarının bu tekel konusu üzerinde olması şaşırtıcı değildi. Tekeller, açgözlü saraylıların ve Püriten vaazlarının suçlayıp durduğu "hazır yiyicilerin" çıkarlarını korurken, monarşinin, ticari faaliyeti denetleme ve yönlendirme çabasının aracıydılar.

Geriye, çıkarları monarşinin çıkarları ile daha da yakından bağlı bir diğer büyük toprak sahibi kesimi –kilise hiyerarşisi– kalmaktadır. Manastırların ortadan kaldırılmasından sonra, kilisenin kalan varlığına eşrafın bir kesimi göz dikmişti. Kiliseyi daha fazla yağmadan ancak piskoposların krallığa yararı ko-

rudu. Ahlaki otoritesini de, VIII. Henry'nin bağları kopardığı uluslararası papalıktan değil, Katolik gericiliğe ve sol kanat protestan devrimciliğine karşı tek koruyucusu olan ulusal monarşiden alabildi. Bu yüzden Elizabeth Kilisesi Tanrısal olarak oluşmuş olan otoriteye karşı tam bir itaatı savundu ve isyanın mümkün olan en kötü günah olduğunu vaaz etti. Kilisenin krallığa olan bağımlılığı 1640'a gelindiğinde yüz yıllıktı ve bağlaşıklıkları çok yakın bir çıkar birliğine dayanıyordu. Krallıkla burjuvazi arasındaki anlaşmazlık büyüdükçe kiliseye, biçim ve ayinlerine, mahkemelerine ve disiplinine yönelik Püriten saldırısı krallığa yönelik parlamentocu saldırıdan zor ayırt edilir hale geldi. Londra'da bir grup tüccar ülkenin "kıraç yörelerinde" eğitmenlikler oluşturmak için bir dernek kurdular ve kent birliklerince atanan eğitmenler, din bilimlerinin ve siyasal kuramlarının yönetimin bakış açısına göre aynı derecede "sağlıksız" olduğundan haklı olarak kuşkulanan I. Charles'ın başpiskoposu Laud'un özel düşmanlığını uyandırdı.

İki toplumsal sistem ve ideolojileri çatışma halindeydi. (Krallıkça atanan piskoposların kaldırılması ve her kilisenin kilise ulularının –yerel kodamanların– egemenliği altında olmasını savunan) Presbiteryenlik özellikle büyük burjuvaziye seslenen oligarşik bir kuramdı. Onların istediği, tüccar sınıfı için uygun olan siyasal ve ekonomik düşünce biçimlerini toplumun bütününe yayabilecek biçimde örgütlenmiş bir kiliseydi. Çünkü püritenizmin vaaz ettiği ahlaki görüşlerin tam da sermayenin birikimi ve kapitalizmin yayılması için gerekli bakış açısını oluşturduğu defalarca ortaya çıkmıştı. Vurgu, Tanrı'nın insanı getirdiği yerde tutumluluk, itidal ve çok çalışma üzerine; ister tüccar ister zanaatkâr olsun herkesin, emeğin ürünlerinden aşırıya kaçan yararlanmadan kaçınarak ve "dünyevi" zevklerden uzak durarak, durmaksızın görevle ilgilenerek aralıksız çalışması üzerindeydi. Zenginler sermaye biriktirmeli, yoksullar işlerinde çalışmalıydılar –bir Tanrısal görev olarak ve her zaman

"büyük denetleyici"nin gözetimi altında–. Bu inanç, Tanrı'nın "seçilmiş insanları" olan burjuvaziye toplumu Tanrı'nın istediği şekilde yeniden biçimlendirme ilhamı veriyordu ve bu şeklin kapitalist sisteme büyük bir benzerlik göstermesi Tanrı'nın görevini yerine getirdiklerine ve nihai zaferin hem mukadder hem de kesin olduğuna çok daha hararetle inanmalarını sağlıyordu. "Kurtuluş"a olan inançları görevlerinin tarihsel gerekliliğinden ve ilericiliğinden doğuyordu ve Tanrı'nın hizmetkârlarına bahşettiği maddi zenginliklerle sağlamlaştırılıyordu.

Hiyerarşi, kentlerdeki feodal vergi miktarını artırmaya ve kilisenin yitirilmiş bazı gelirlerini ("doğru yoldan sapan", yani başlangıçta bütün mülk sahiplerine dinsel amaçlar için konmuşken zamanla sıradan bir toprak sahibinin cebine doğru yön değiştiren vergileri) yeniden ele geçirmeye çalışarak karşı saldırıya geçti. Aynı zamanda tayinler üzerindeki denetimini kiliseye toplumsal olarak ve dinsel öğreti açısından doyurucu memurlar atayabilecek şekilde genişletmeye çalıştı. Dinsel öğreti ve disiplin hakkındaki "yıkıcı" görüşler, başında Laud'un olduğu dinsel Yüksek Komisyon Mahkemesi tarafından acımasızca cezalandırılıyordu. Püriten muhalefeti, Charles'in politikasının bütün eğilimini papacılığa dönüş olarak betimledi –ki bu, sözcüklerden çok içerikte gerçekti–. Laud ilkesel bir papacı değildi ve Roma'nın bütün yakınlaşma çabalarını reddetti; ama onun kişiliğinin temsil ettiği toplumsal politika, modası geçmiş ortaçağ ekonomik ve toplumsal ilişkilerini ve bunlara uyan düşünce biçimlerini canlandırmaya ve sürdürmeye yönelik bir çabaydı. Bu yüzden kiliseyi denetim altına alma savaşı büyük önem taşıyordu; kilisenin öğretisini ve örgütlenmesini denetleyen, toplumun doğasını belirleyecek bir konumdaydı. I. James "piskopos olmazsa kralda olmaz" dediği zaman akıllıca bir siyasal çözümleme yapmaktaydı. Piskoposluğun kaldırılmasından yalnızca üç yıl sonra I. Charles darağacında öldü.

3.2. Stuartlara Karşı Direniş

Siyasal mücadele yüz yılın başında parlamento içinde veriliyordu. Mücadele, dinsel, ekonomik, yapısal birçok konuyu içeriyordu. Din ve dış politika sorunları iç içe geçmişti. İspanya'nın gerici gücüne karşı savaştan ve donanmanın yenilgiye uğratılmasından beri, İngiliz Protestanlığı ile İngiliz yurtseverliği birbirine çok yakınlaşmıştı. James, İngiltere ve ülke dışındaki aşırı Protestanlığın devrimci eğilimlerinden korkarak İspanya'ya yakınlaştığında, ikisine birden saldırdı. İspanyol Büyükelçisi Gondomar uzun yıllar boyunca James'in sarayında en büyük nüfuza sahip, İngiltere'de en çok nefret edilen adamdı ve bu yıllarda İspanyol diplomasisi ve İspanyol ordusu Protestanları gerileterek, bütün kıta Avrupa'sında ilerledi. Burjuvazi dostlarını tanıyordu. James'in yatıştırma politikasına karşı, Avam Kamarası militan bir anti-İspanyol politika çağrısında bulundu. Fakat bu ancak monarşinin yakılmasından sonra gerçekleştirilebilirdi. Monarşinin dış politikası İngiltere ve Avrupa'daki gericiliğin çıkarlarını yansıtıyordu ve dış politikada köklü bir yön değişikliği ancak toplumsal düzende köklü bir değişiklik ile mümkün olabilirdi.

Bu arada, sonuç olarak, Yeni Dünya'da İngiliz yayılması için büyük fırsatlar yitirildi; Avrupa taşımacılığı, ileri görüşlü bir politika yokluğundan, burjuva Hollanda Cumhuriyeti'ne kaptırıldı ve İngiliz dokuması Alman pazarlarından yok oldu. Krallık, sömürgeleştirme politikası izleyip, burjuvazinin desteğini almaya çalıştığında bile –İrlanda'da– sömürgeleştirme üzerine iki karşıt görüş vardı. I. James, kentin Londonderry Şirketi'ni, görevi fethedilen ve işgal edilen bölgelere, buraları korumak ve güvenliğini sağlamak üzere *yeoman*lar yerleştirmekten ibaret bir hükümet temsilcisi olarak görürken, kent tüccarları "yerli İrlandalılar"ın anavatanda kalacak işverenler için bir ucuz işgücü kaynağı olarak korunma-

sından yanaydılar. Sömürgeleştirmenin krallık ve feodalite tarafından ele alınışı –ki işin stratejik ve yönetsel yönlerini ve yoksullaşan eşrafın toprak gereksinimini vurguluyordu– sömürgeleri sürekli bir kâr kaynağı olarak gören burjuva bakış açısıyla çatışıyordu. I. Charles, yalnızca kârların yükümlülüklerden önde tutulduğu gerekçesiyle, 50 000 sterlinlik bir sermaye kaybından sonra şirketin ayrıcalık beratını iptal ederek ve (sonunda 12 000 sterline indirilecek olan) 70 000 sterlinlik bir para cezası ödenmesini isteyerek kenti kendisine daha da yabancılaştırdı. (Bu da, diğer para cezaları gibi, o an için yararlı bir gelir oldu, ama sonraları krallığın kentten borç almasını pek kolaylaştırdığı söylenemez. "Eski rejimde güvenli yatırım olmaması", her zaman Fransız Devrimi'nin nedenlerinden biri olarak verilir.) Burjuvazinin, Cromwell'in 1649'daki fethine götüren İrlanda'ya boyun eğdirme konusundaki amansız kararlılığının kökleri Londonderry Şirketi'nin uğradığı zararlara kadar uzanır.

Dış politika dinle olduğu kadar maliye ile de ilişkiliydi. James, burjuvazinin hissedilir bir ölçüde zenginleştiği bir sırada, zayıf dış politikasının parasızlıktan kaynaklandığını öne sürdü. Ancak, paralı sınıfların güvenmediği bir yönetim mali yardım elde edemezdi. James'in ve Charles'ın hazineyi yeniden doldurma girişimleri üzerine çok sayıda çatışma oldu. İthalat parlamentonun onayı olmadan vergilendirildi. Tekeller sanayi kârlarını kendileri alma amacındaydılar ve parlamento tarafından yasadışı ilan edildiler. Dokuma ihracatı üzerinde denetim kurmaya yönelik "Cockayne projesi" devletin üretim süreçlerine bir müdahale çabasıydı. Başarısızlığa uğraması ciddi bir ekonomik buhrana neden oldu ve 1621'de hükümetin bütün ekonomik politikasının ilk kez büyük çapta suçlanmasına ve James'in bu konuda boyun eğmesine yol açtı. 1625 yılında babasının yerine geçen Charles, ödemeyi reddedenlerin keyfi bir şekilde tutuklanmasıyla (Beş Şövalye Davası) desteklenen zorunlu borçlara baş vurdu.

Bu, açık bir çatışmaya yol açtı. 1628 yılında, Hak Dilekçesi'nde, parlamento kendi rızası olmadan vergilendirmenin ve keyfi tutuklamanın ya adışı olduğunu ilan etti; diğer maddeler ise kralın sürekli ordu bulundurmasını olanaksızlaştırmaya çalışıyordu. Çünkü hüküm tin eğilimi açıkça bu yöndeydi. Charles, Hak Dilekçesi'ni kabul etmek zorunda kaldı ancak bundan hemen sonra yorumu üzerinde Avam Kamarası'yla tartışmaya girişti. 1629 Mart'ında, kralın gelir elde etmesini olanaksızlaştırmaya yönelen ve bütün politikasının üzerine "papacı"lık ve yabancı devletlerin çıkarlarına hizmet etme kuşkusunu düşüren kararların alındığı Aşağı Meclis'teki bir şiddet sahnesinden sonra parlamento ani bir darbeyle feshedildi.

Kralın, tahtını fiilen burjuvaziye terk etmeden daha fazla geri çekilemeyeceği bir noktaya gelinmişti. Durum şimdiden devrimciydi fakat Charles inisiyatifi ele geçirmişti ve on bir yıl boyunca kişisel yönetimi deneyebildi. Bakanları yetersiz değildi. Londra'da başpiskopos Laud vardı. Kazanın dokuma sanayisinin çıkarlarına karşı Yorkshire eşrafının önderi olan ve Avam Kamarası'nın 1628 yılında uzlaşmacı önderliğini reddettiği Sir Thomas Wentworth şimdi açıkça kralın tarafına geçmişti. Kuzey Konseyi Başkanı,* sonra da İrlanda Naibi ve Strafford Kontu yapıldı. İrlanda'da gaddar etkinliği ile sivrildi ve İngiliz parlamentocuların yüreklerine korku salan güçlü ve papacı bir ordu kurdu. Muhalefet geçici olarak yeraltına itildi. Bu yıllarda İngiltere, dünya ile barış içindeydi. Dolayısıyla kişisel yönetim deneyi en lehte koşullarda yürütüldü. Ancak Charles'ın sistemi tam bir başarısızlığa uğradı ve kendi kendine yıkıldı. Yönetim toplumun bütün kesimlerini kendinden uzaklaştırdı. İstediği yasal kararları çıkartmak için yargıçlara müdahale ederek (I. James de aynı şeyi yapmıştı) ve politika

* *Konseyler:* Krallığa bağlı sömürgelerde valiye yürütme ve yasama görevlerinde yardımcı olan kurullar. (Ç.N.)

araçları olarak piskoposluk mahkemelerine (Yıldız Mahkemesi,* Kuzey ve Galler Konseyi) dayanarak sıradan avukatları huzursuz etti.

Bu mahkemeler kısmen, yazılı olmayan hukukun yetersiz kaldığı ticari sorunları ele alması, kısmen de feodal anarşiyi bastırmak ve ticari bir uygarlık için o kadar gerekli olan düzeni korumak için Tudorlarca kullanılmışlardı. Fakat Tudor dönemi boyunca feodal bir toplumun ürünü olan yazısız hukuk iş dünyasının gereklerine kendini uydurmuş, yorumcu ve uygulayıcıları büyük ölçüde burjuvazinin saflarından gelmeye başlamıştı; baronların huzursuzluk yaratmaları tehlikesi ortadan kalkmış olduğundan artık bu mahkemelerin korumasına ihtiyaç duymayan ve onların kurbanı olabilecek olan burjuvazi piskoposluk mahkemelerinin geniş yürütme yetkilerine korkuyla bakıyordu. Yıldız Mahkemesi'ndeki yargıçlar özel kuruldaki yönetim ile fiilen hemen hemen özdeşti.

Böylece burjuvazi piskoposluk mahkemelerinin yöntemlerinden nefret eden herkesin ve ücretleri için endişelenen avukatların şahsında istekli müttefikler buldu. Yönetim, kraliçeye saygısızlıkla suçladığı bir broşür yazdığı için Prynne'nin kulaklarının kesilmesi, yasadışı yayın dağıttığı için Lilburne'un kırbaçlanması, yönetimin kurbanlarını halkın sevdiği kahramanlar haline getirdi. Charles'ın kişisel yönetiminin mali önlemleri bütün sınıfları etkiledi. Feodal resimler yeniden kondu ve yaygınlaştırıldı ve bu, toprak sahiplerini ve kiracılarını etkiledi. Donanmanın zayıflaması ve korsanların gemilere ve

* *Yıldız Mahkemesi* (Star Chamber): On beşinci yüzyılda kurulan, özellikle ceza yargılamalarına bakan mahkeme. Kralın Konseyi'nin Westminster'deki Yıldız Salonu'nda yapılan yargılama oturumlarından doğduğu için bu adı almıştır. Mahkemenin usul kuralları onu, zorbalık peşinde olan egemenlerin elinde araç olmaya elverişli kılıyordu. Nitekim I. James ve I. Charles dönemlerindeki kullanılışı ile keyfi ve baskıcı mahkemelerin simgesi haline geldi. (Ç.N.)

kıyı kentlerine karşı giriştiği saldırılar Gemi Parası* toplanması için bahane yapıldı. Bu, özellikle kentlerin ve eşrafın sırtına binen ve parlamentoda oylanmamış olan modası geçmiş bir ulusal vergiydi. Tekellerin ve çürümüş saray çevresinin ekonomi üzerinde sıkılaştırılan kıskacı birkaç büyük tüccar için zenginlik, fakat geniş işadamları ve küçük üreticiler kitlesi için büyük bir güçlük ifade etmekteydi.

Tekeller en az ekonomik vergilendirme biçimiydi. Gümrüğün tüketiciden aldığı her 6 şilinin hazineye 5 şilin getirmesine karşılık, tekellerde tüketiciye olan maliyetin 6 şilin artmasının hazineye yaklaşık 10 peni getirdiği tahmin edilmektedir. Kalanı hiçbir üretici işlevi olmayan ve ülkenin üretici kapasitesi üzerinde çok büyük bir köstek olan ayrıcalıklı saray asalaklarına gidiyordu.[3] Sabun tekeli yünlü sanayisini ağır bir şekilde engellemekteydi. Tuz tekeli balık konserveciliğine darbe vuruyordu. Bütün sanayiler, krallığın bir ihracatçılar şebekesiyle ittifakının neden olduğu kömür fiyatındaki artıştan zarar gördüler. Tekeller bütün fiyatlarda özellikle yoksullara darbe vuran keskin bir artışa neden oldular. Tereyağı, ringa balığı, tuz, bira, sabun ve sayılmayacak kadar çok ihtiyaç maddesinde tekel (ve dolayısıyla artan fiyatlar) vardı. 1601 yılında liste okunduğu zaman öfkeli bir parlamento üyesi "ekmek yok mu orada?" diye soruyordu.

Bu gerçekler karşısında hükümetin toprak sahiplerine karşı yoksul köylülüğün desteğini kazanmak için giriştiği manevralar (günümüzün bir gerici tarih okulu[4] dışında) kimseyi kandırmıyor-

* Gemi Parası (ship-money): Savaşta, İngiltere'nin limanlarında, kıyı kent ve kazalarında toplanan, kral için yeni gemiler yapımı için kullanılan eski bir vergi. (Ç.N.)

3 W.R. Scott, *Joint Stock Companies*, c.I, s.221.

4 Bunlar önemli ölçüde tarihçi Clarendon'un 1629-1640 döneminin nüfusun çoğunluğu için büyük bir zenginlik dönemi olduğu yolundaki cümlesine dayanmaktadırlar. Bu konuda fiyat tarihçisi Thorold Rogers şu yorumu yapmaktadır: "Ücretlerin, kiraların ve fiyatların karşılaştırılması sonucunda bunun halkın ve kiracıların çoğunluğu için aşırı bir sefalet dönemi, çoğunluk umutsuz ve hemen hemen daimi bir yoksulluk içine itilirken birkaç kişinin de zenginleşmiş olabileceği bir çağ olduğu kanısına vardım" (*The Economic Interpretation of History*, s.139). Clarendon pek yansız bir tanık değildir; çünkü I. Charles'ın ve sürgünde II. Charles'ın başdanışmanıydı ve

du ve etkili bile değildi. Çitlemeleriyle köylülerin topraklarından çıkarılmasına sebep olan toprak sahiplerini cezalandırmak için komisyonlar kuruldu fakat hükümetin mali sıkıntısı o düzeydeydi ki zenginlerin kendisini satın alma çabalarına hiç karşı koyamıyordu. Charles'ın hükümetinde hayranlık uyandıracak amaçları olan pek çok kişi vardı fakat işletmeye çalıştıkları çürümüş düzeni adam edemediler. Bu özellikle, kilise tapınmasında güzelliğin ve aynılığın gerekliliği hakkındaki görüşlerinin karşıtlarını şiddetle cezalandırmaya, casusluğa ve bütün eleştirileri bastırmaya ittiği Laud'un durumunda açıktır. Böylece bütün dürüst Püritenler ve güçlü dinsel görüşleri olmayan pek çok kişi ister istemez siyasal muhalefete itildi ve kurulu kiliseye vergi ödenmesi gibi uzun süredir yerleşmiş bulunan bir adet bile sorgulanmaya başlandı.

Bu on bir yıl boyunca muhalefet bir yandan büyürken bir yandan da örgütleniyordu. Muhalefetin merkezi, ticaret ve evliliklerle birbirine bağlanmış olan ve parlamentonun her iki meclisinde de her zaman iyi temsil edilen bir toprak sahibi aileler grubuydu. Onların istediği tipte bir devlet (henüz çok az sayıda cumhuriyetçi olmasına rağmen) Laud-Strafford rejimi devrilmeden elde edilemezdi.

İsyanın ilk büyük işareti, 1637 yılında John Hampden'in Gemi Parası'nı ödemeyi reddetmesiydi; onun yargılanması ve mahkûm edilmesi 1629 yılında Eliot'un ve diğer parlamentocu önderlerin çarptırıldığı daha zalim hapis cezalarının yapmayı başaramadığı ölçüde dikkatleri çekti. (Eliot, yönetimin amaçladığı gibi, hapiste öldü. Bir keresinde Kule* komutanı açık bir pencereden havanın bu tehlikeli mahkûma ulaşmasına izin verdiği için şiddetle azarlanmıştı.)

Restorasyon'dan sonra parlamentocu muhalefet tarafından 1667'de yeniden ülkeden sürülene kadar II. Charles'ın birinci bakanıydı. Eski düzeni övmek istemesi doğaldır. Dönemin Venedik elçisinin raporları tarafından yalanlanmaktadır.

* Kule: Londra Kulesi (Tower of London): Londra Kalesi'ne verilen ad. (Ç.N.)

Böylece burjuvazi ekonomik zorluklarının ancak siyasal eylemle giderilebileceğini gördü; kapitalist sınıfa bir bütün olarak darbe vuran krallığın ekonomik politikaları sınıfın belirli üyeleri için küçük ayrıcalıklar elde edilmesiyle iyileştirilemezdi. 1621 buhranından beri kuvvetle var olan, bir iş çevresi hükümeti talebi hızla büyüdü. 1639-1640 yıllarında Hampden örneği izlenerek vergi ödenmemesi genelleşti. Burjuvazi greve gitmişti.

Bu arada Charles'ın sistemi en zayıf halkasında –İskoçya'da– çökmüştü. İskoçya ekonomik olarak İngiltere'den çok daha geri bir ülkeydi, ama eşraf siyasal olarak kilisenin, krallığın ve büyük aristokrasinin denetimini yıkmıştı. I. Charles bu başarıyı tersine çevirmek istiyordu. Krallığın denetimini İskoçya Kilisesi üzerinde de kurma çabası ve oradaki kilise topraklarını geri alma tehdidi, İngiltere'de de büyük sempati uyandıran, bir ulusal isyan yarattı. 1639'da bir İskoç ordusu İngiltere'yi işgal ettiğinde, olanaksızlıklara ek olarak halk desteğinin yokluğu Charles'ı uzlaşmaya zorladı.

1640 ekonomik buhranında tamamen iflas eden Charles, Kule'de saklanan değerli madenlere el koyarak ve paranın değerini düşürmeyi önererek ticari çevreleri öfkelendirdi. Orta sınıf sulh yargıçlarının desteğine dayanan devlet makinesi işlemez oldu. İskoçlar savaş tazminatı almadan İngiltere'yi terk etmeyi reddettiler. Onlara karşı gönderilen İngiliz ordusu isyan halindeydi ve paralarının ödenmesi gerekiyordu. Artık bir parlamento kaçınılmazdı. Buna rağmen Charles bir parlamentoyu üç hafta sonra feshetti (kısa parlamento); fakat 1640 Kasım'ında hükümetin teslim olmak zorunda kaldığı uzun parlamento toplandı. Pym, Hampden ve diğer muhalefet önderleri başarılı bir seçim kampanyası yürüterek ülkeyi dolaşmışlardı. Kırlık bölgelerde çitlemelere karşı isyanlar ve kentte kitle gösterileri onlara yardımcı oldu. Bedeni gererek işkence yapmaya yarayan alet İngiltere'de son olarak "Tilki William"ı (Başpiskopos Laud) bulmak için bir grubu Lambeth'e götüren bir gence işkence etmek için kullanıldı.

Bu parlamento, öncülerinden yalnızca oturum süresinin uzunluğu ile ayrılıyordu. Aynı sınıfları –esas olarak eşrafı ve zengin tüccarları– temsil ediyordu. Bunun sonucu olarak, İngiliz eşrafı arasındaki, kabaca feodal kuzeybatı ile kapitalist güneydoğu arasındaki ekonomik bölünmeye denk düşen bölünmeyi yansıt aya başladı. Ancak devrimi Avam Kamarası yapmadı, onun üyeleri dışarıdan, Londra halkından, Londra çevresindeki kazaların *yeoman* ve zanaatkârlarından gelen baskılarla karşı karşıyaydı.

Fakat 1640'ta sınıfların çoğu krallığa karşı birleşmişti. Nihai sorunlar şunlardı: a) Hükümetin, siyasal olarak etkin olan bedenlerinin büyük çoğunluğunun isteğine karşın yönetimi sürdürebilmesini sağlayan bürokratik mekanizmanın yok edilmesi (Strafford idam edildi, Laud hapsedildi, diğer önde gelen Bakanlar yurtdışına kaçtı; Yıldız Mahkemesi, Yüksek Komisyon Mahkemesi ve diğer piskoposluk mahkemeleri kaldırıldı); b) Kralın denetimi altında bir sürekli ordu kurulmasının önlenmesi; c) Amacı, kralı burjuvazinin parla ento aracılığıyla denetiminden bağımsızlaştırmak olan ve ekonomik düzenin bozulması ve güvenin zayıflaması sonucunu veren son mali önlemlerin kaldırılması; d) Kilisenin, gerici bir propaganda aracı olarak kullanılmasına son verilmesi için, parla ento (yani burjuvazi) tarafından denetlenmesi.

1641 yılında İrlanda'daki bir isyan, buhrana yol açtı. Strafford'un çekilmesiyle birlikte, uzun süredir baskıcı olan oradaki İngiliz Hükümeti zayıfladı. İrlandalılar İngiliz boyunduruğundan kurtulmaya çalışmak için fırsat yakalamışlardı. Parlamento ilk İngiliz sömürgesini itaat altında tutma kararlılığında birlik içindeydi; fakat burjuvazi İrlanda'nın yeniden ele geçirilmesi için Charles'a bir ordu vermeyi kesinlikle reddetti (silahlı kuvvetler içinde şimdiden kralcı komplolar ortaya çıkarılmıştı). Bu yüzden parlamento istemeyerek orduyu denetimi altına almak zorunda kaldı.

Parlamento içindeki oybirliği sona erdi. Aristokrasinin çoğunluğunun ve tutucu eşrafın gözünde, Avam Kamarası önderlerinin politikası, özellikle parlamento dışındaki kamuoyuna seslenmeye hazır oluşları, egemen durumlarının güven içinde olduğu toplumsal düzenin yıkılmasına götürüyordu, böylece onlar giderek kralı desteklemeye başladılar. Ülkenin bütününde bölünme geniş sınıf çizgileri boyunca gerçekleşti. Pek çoğu çitlemelerle karşı isyanlardan ve 1607'de *Midlands*'ı sarsana benzer bir köylü ayaklanması tehdidinden korkan toprak sahibi sınıf bölündü; eşrafın ilerici kesimi ve burjuvazi fırtınayı atlatabileceğinden emindi. Londra'da tekelciler ve yönetici oligarşi, kârlarını sağlayan sarayı desteklerken, tüccarların, zanaatkârların ve çırakların çoğunluğu parlamentodaki ilerici kanadı aktif bir şekilde destekliyor ve devrimci yolda sürekli olarak ileriye doğru itiyordu. Avamın büyük önderi Pym, bu halk desteğini hoşnutlukla karşılıyordu; Büyük Protesto'da (Kasım 1641) devrimci önderler Charles'ın hükümetine karşı geniş bir suçlama belgesi hazırladılar ve bunu propaganda amacıyla yayımladılar; halka seslenmek için yeni bir yöntem.

Fakat protestoyu basma kararı mecliste dişe diş bir çatışmaya yol açmış ve yalnızca on bir oy farkla kabul edilmişti. Bundan sonra bölünme uzlaştırılamaz hale geldi. Geleceğin kralcıları, (genellikle ileri sürüldüğü gibi) piskoposlara olan bağlılıklarından değil, fakat (tartışma sırasında bir üyenin söylediği gibi), "Kilisede bir eşitlik kurarsak devlette de bir eşitliğe varmamız gerekeceği" için parlamentodan çekildiler. Din adamı toprak sahiplerinin mülküne el konabiliyorsa, bundan sonra sıra kime gelmeyebilirdi ki? Büyük burjuvazinin kendisi de korkuya kapıldı ve halkın duygularının akışını denetim altına almak için (kendi çıkarlarına karşı duyarlı, yeniden biçimlendirilmiş bir monarşiye) bir çeşit monarşik düzenleme ihtiyacı duydu. Umutsuzca kendisinin başıboş bıraktığı devrimci seli durdurmaya çalıştı. Bir soylu, "bü-

tün krallığın ihtiyaç içindeki halkının yakında büyük sayılarla ayağa kalkacağından ve başlangıçta kimin yanında görünürlerse görünsünler, bir süre sonra krallığın bütün soylularını ve eşrafını tam bir yıkıma sürükleyerek kendi düzenlerini kuracaklarından" korktuğu için parlamento tarafından kral tarafına geçti. Daha sonra bir broşür yazarı şu alaycı gözlemi yaptı; "Zenginler monarşinin en büyük düşmanları arasında değildir."[5] Fakat sıradan halka karşı duyulan bu korku, yalnızca kralın kendini vazgeçilmez saymasını teşvik etti; kral bütün uzlaşma çabalarını reddetti ve 1642 yazında savaş başladı.

Savaş zamanında insanlar ya bir tarafı ya da diğerini seçmelidirler. Mülkün ilkeden daha önde geldiği pek çok soylu en az direniş çizgisini seçti ve bölgelerindeki egemen tarafla işbirliği yaparak mülkünü kurtardı. Ama inanç sahibi insanlar arasında bile ayırt edici çizgiler, nefret edilen pek çok devlet görevlisinin aynı zamanda ulusal kilise görevlisi olması nedeniyle, (tıpkı pek çok tarihçi için olduğu gibi) bulanıklaşıyordu ve kilise için halkın geleneksel ve duygusal sevgisi uyandırılabiliyordu. Ayrıca parlamentocuların çoğu, mücadelelerinin en önemli kısmının, Püritenizmin Katoliklik'ten pek de farklı olmayan bir Anglikanizme karşı ideolojik savaşı olduğunu düşünüyorlarmış gibi konuşma eğilimindeydiler. Oysa hareketleri bundan çok fazlasının tehlikede olduğunu bildiklerini ortaya koyuyordu.

Sorun siyasal iktidar sorunuydu. Burjüvazi, I. Charles'ın yönetimini, o kötü bir adam olduğu için değil, modası geçmiş bir toplumsal sistemi temsil ettiği için reddetmişti. Onun yönetimi, özgür kapitalist gelişme için koşullar varken, ulusal servet artışı ancak özgür kapitalist gelişme yoluyla sağlanabilecekken, feodal bir toplumsal düzeni sürdürmeye çalıştı. Bir on yedinci yüzyıl rahibi saflaşmayı şöyle anlatıyordu: "Krala, yasalara ve dine karşı bir yoksul tüccarlar, yıkılmış ve çürümüş vatandaşlar, aldatılmış ve

5 *Portland Manuscripts*, Historical MSS. Commission, c.I, s.87; P. Chamberlen, *The Poore Mans Advocate*, 1649, s.21.

rahiplerin baskısı altındaki kadınlar topluluğu, neden bir araya getirildiklerini bilmeyen kaba ayaktakımı... terziler ayakkabıcılar, meşaleciler vb. vardı... Kralın tarafından... ülkenin bütün piskoposları; papaz meclislerinin bütün reisleri, katedralden para alan bütün papazlar ve bütün bilge kişiler, her iki üniversite; bütün prens, dük ve markiler; iki-üç kişi dışında bütün kont lordlar... birkaç mezhepçi ve dinsiz dışında üç ulustaki bütün şövalyeler ve soylu beyler."[6] Bu taraflı açıklamayı pek kelimesi kelimesine almamız gerekmez ancak bölünmenin *sınıf* yapısına açıklık getirmektedir.

Charles'ın saltanatı boyunca izlediği politika yönetiminin sınıf temelini gösterir. Hem fazla hızlı bir kapitalist gelişmeyi yavaşlatmak, hem de bu gelişmenin kârlarından pay almak gibi çelişkili bir amaçla ticaret ve sanayiyi düzenlemeye çalıştı. Dış politikada en gerici devletlerin, İspanya ve Avusturya'nın bağlaşıklığını arzuladığı ve bu yüzden burjuvazinin istediği ileri ulusal politikayı reddetti. Paralı sınıfların gözünden bütünüyle düştüğü için yasadışı vergiler koymak, parlamentodan kurtulmaya yönelmek ve zorbalıkla yönetmek zorunda kaldı. İskoçya'daki başarısızlığı, kurduğu bütün yapının çürümüşlüğünü ortaya koydu ve dış düşmana karşı ulusal birlik çağrıları vurdumduymazlıkla karşılaştı. Gerçek düşman ülke içindeydi. İşgalci İskoç ordusu bağlaşık olarak selamlandı. Parlamentocu saldırı, muhalefetin (uzun süredir inandığı ya da inanır göründüğünün aksine) birkaç kötü danışmandan fazlasına, kralın kendisinden bile fazlasına karşı savaştığının farkına varmış olduğunu gösterdi. Eski bürokratik mekanizmayı parçalamadan, savaşta şövalyeleri yenmeden ihtiyaç duydukları toplumsal düzen güvenlik içinde olamazdı. Gelecekteki kralların ve soyluların yeni sınıfın egemenliğini tanıyacaklarından emin olabilmeleri için bir kralın ve pek çok soylunun kafası tozlar içinde yuvarlanmalıydı.

6 D. Lloyd, *Memoires*, 1668, s.17.

İç Savaş sürecinde ve sonraki pek çok yıl boyunca paralı sınıflar, eski düzeni yenilgiye uğratma şevki içinde I. Charles'a ödemeyi reddettiklerinin üç-dört katı ağırlığındaki vergileri seve seve kabul ettiler. Çünkü itiraz vergilerin kendilerine değil, bu vergilerin toplanmasında yürütülecek politikayaydı. Burjuvazinin Charles'a hiç güveni yoktu, ona para vermeyecekti, çünkü onun yönetiminin bütün temelinin, kendi gelişmesine karşı düşmanlık olduğunu biliyordu. Ama kendilerinden olan bir hükümet için keselerin ağızları hemen açılıyordu.

Bu yalnızca zenginlerin savaşı da değildi. Güney ve doğu İngiltere'de toplumun bütün kesimleri savaşın kazanılmasına yardımcı olmak için katkıda bulundu, çünkü insanlar eski rejimin yıkılmasını toplumsal ve düşünsel ilerlemenin zorunlu önkoşulu olarak görüyorlardı. Parlamento için dövüşenlerin pek çoğu sonradan devrimin yaptıklarından hayal kırıklığına uğradılar, kendilerini ihanete uğramış hissettiler. Fakat savaşmaları doğruydu. I. Charles'ın ve çetesinin zaferi ancak İngiltere'nin ekonomik durgunluğu, ticari bir çağda geri bir feodal toplumun istikrar kazanması demek olurdu ve daha sonra kurtuluş için daha da kanlı bir mücadele gerektirirdi. Parlamentocular Tanrı için savaştıklarını düşünüyorlardı. Daha fazla ilerlemenin önündeki dayanılmaz bir kâbustan kurtulacak gelecek kuşaklar için savaştıkları kesindi. Devrimin daha ileri götürülebileceği gerçeği, parlamentonun önderlerinin özgür ve içten destek çağrısını sıradan iyi insanların ne kadar büyük bir yiğitlik, inanç ve disiplinli enerjiyle yanıtladıklarını unutmamıza hiçbir zaman izin vermemelidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVRİM

Krala karşı savaşın başlamasıyla birlikte, parlamentonun içinde ve dışında bu savaşın nasıl yönetileceğine ilişkin bölünmeler doğdu. "Şövalyeler" adı verilen kralcı eşrafın askerlerinin belli askeri üstünlükleri vardı. "Yuvarlak Kafalılar" (isimde bir toplumsal horgörü vardır) kentlerdeki en güçlü kesimdi ve kentliler davaya servetlerini verdikleri halde başlangıçta tecrübeli savaşçılar değillerdi. Öte yandan "Şövalyeler" esas olarak ekonomik olarak geri olan ve kötü yönetilen kuzey ve batı İngiltere'ye dayanıyorlardı; kiracıları ve kendilerine bağımlı olanlarla birlikte ata binmeye ve savaşmaya alışkındılar.

Buna rağmen uzun süre parlamento, "Şövalyeler"e karşı, onların silahlarıyla –parlamentoya sadık eyaletlerde feodal milisler kurarak, savaşı sürdürmek için eyaletlerin eski mali ve yönetsel mekanizmasını kullanarak– savaşmaya çalıştı. Ancak bu yolla parlamentonun gerçek kaynakları –Londra'nın büyük serveti, burjuvazinin yönetim yetenekleri, özellikle de davayı sebatla destekleyen fakat milislerin yönetimindeki kast sistemine ve yöresel bağlılıklarına karşı olan sıradan insan kitlelerinin insiyatif ve kaynakları– harekete geçirilmiyordu. Kralcıların Londra'ya ilerlemesi yalnızca üç büyük limanın –Hull, Plymouth ve Gloucester'ın– inatçı direnişi, Londralıların Turnham Çayırı'nda kurdukları yiğit cephe (1642) ve Gloucester'ın yardımına gitmek için giriştikleri cesur yürüyüş ile durduruldu. Ancak bu kendiliğinden çabaların eşgüdümü yetersizdi.

Oliver Cromwell, dehasını ilk defa bu zaafları yenmesinde ve devrimci bir savaşın devrimci bir şekilde örgütlenmesi gerektiğini göstermesinde ortaya koydu. Doğu kazalarındaki kuvvetlerinde terfi, doğuma değil, değere bağlıydı: "Soylu olan ve başka hiçbir şey olmayan birisindense ne için savaştığını bilen ve bu bildiğini seven sıradan bir kaba paltolu yüzbaşım olmasını tercih ederim" diyordu.[1] Adamlarının "sorusunun köklerini" bilmeleri üzerinde ısrar ediyor, bunun dışında farklı görüşlerin özgürce tartışılmasını teşvik ediyordu. Cromwell, yararlarını göstermiş olduğu demokratik askere alma ve örgütleme yöntemini uygulamayı reddeden yüksek rütbeli subaylarıyla çatışmak zorunda kaldı. (Bu çatışma okullarda öğretilen tarihte genellikle "Presbiteryenler" ve "Bağımsızlar"* arasında olarak anlatılır. Bu terimleri alıkoymak yararlı olacaktır, ama dinin buradaki rolü Cromwell'in toplanma ve tartışma özgürlüğünü, yani "dinsel hoşgörüyü" savunmasıyla sınırlıdır; gerçek ayrım, savaşı kazanma tarafıyla uzlaşmacılar arasındaydı. Aslında bu –büyük ticaret burjuvazisi, aristokrasi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarları onlara bağımlı olan kesimi– "Presbiteryenler"le –küçük köylü ve zanaatkâr kitlelerince desteklenen ilerici küçük eşraf, *yeoman*lar, serbest ticaret burjuvazisi– "Bağımsızlar" ve "Mezhepçiler"** arasındaki bir sınıf ayrımıydı. Büyük "Presbiteryen" kumandanlarının pek çoğu fazla tam bir zafer istemiyorlardı. "Kralı doksan dokuz defa da yensek gene de o kraldır" diyordu Cromwell'in generali olan Manchester Kontu. "Lordum", diye yanıtladı Cromwell, "eğer bu doğruysa neden silahlandık?"[2]

1 Carlyle, *Cromwell's Letters and Speeches*, der. Lomas, c.I, s.154.

* *"Bağımsızlar"* ("Independents"): Her yerel dinsel topluluğun, herhangi bir dışsal otoriteden bağımsız bir kilise oluşturduğunu düşünen dinsel öğretinin savunucuları. (Ç.N.)

** *"Mezhepçiler"* (Sectaries): Genel olarak kurulu kiliseye karşı olan dinsel gruplara verilen ad; Presbiteryenlerin "Bağımsızlar"ın bir kesimine verdiği ad. (Ç.N.)

2 Gardiner, *History of the Great civil War*, der. 1893, c.II, s.59.

"Presbiteryenler", krala karşı halka yapılacak içten bir çağrının kendilerini yüz yüze bırakacağı radikal demokrasi selinden korkuyorlardı. Cromwell'in kendisinin, "Lordlardan kurtulana kadar İngiltere'de iyi bir gün olmayacak", dediği söyleniyordu. Askerlerinin pek çoğunun böyle düşündüğü doğruydu. Bağımsız ve Mezhepçi kuruluşlar sıradan insanların kurulu kilisenin propagandasından kaçmak ve tartışmak istedikleri şeyleri istedikleri gibi tartışmak için örgütlendikleri yerlerdi. Presbiteryen Edwards, Mezhepçilerin "din düşmanı görüşlerine" örnek olarak, "bütün insanların eşit mülkiyet, bağımsızlık ve özgürlük haklarıyla doğdukları" düşüncesini veriyordu.[3] Bunlar, entelektüel bakışları kendi mülkleri için duydukları endişeyle sınırlanmamış olan küçük insanlardı. Coşkuları, cesaretleri ve moralleriyle ordu için paha biçilmez değere sahiptiler; fakat maaşlarını ödeyenlerin gözünde tehlikeli olan toplumsal düşünceler üretmeye başladılar.

Burjuvazinin daha işinin başında karşılaştığı güçlükler bunlardı; halka ihtiyacı vardı fakat ondan korkuyor ve demokrasiye karşı bir fren olacak monarşiyi sürdürmek –yalnızca, I. Charles'ın, sonradan II. Charles'ın önemli ölçüde yaptığı gibi, kendi istedikleri gibi hareket etmesi koşuluyla– istiyordu.

"Presbiteryenler" savaşın yükünün esas olarak disiplinli İskoç ordusu tarafından taşınacağını umuyorlardı. Fakat 1644 yılında Cromwell'in dehası ve *yeoman* süvarilerinin disiplini ile kazanılan büyük Marston Kırı zaferinden sonra Cromwell sorunu zorladı. "Şimdi konuşmak ya da bir daha hiç ağzımızı açmamak zamanıdır" dedi parlamentoda. Vergi ödeyen sınıflar, aristokratik "Presbiteryen" kumandanların savaşın maliyetini artıran ağır ve erteleyici taktiklerinden tedirgin olmaya başlamıştı. Kralcıların daha tecrübeli savaşçılarına karşı zafer kazanmak için demokratik bir yeniden örgütlenme gerekliydi.

3 Gangraena, 1646, c.III, s.16. A.

Bu düşünceler Cromwell'in görüşlerinin egemen olmasına yol açtı ve "Feragat Yasası" ile bütün parlamento üyelerinin kumandanlıklarından el çekmeleri istendi (Nisan 1645). Bu, özellikle soylulara darbe vurdu; ülkenin silahlı kuvvetlerini yönetme geleneksel hakkının onlardan alınması başlı başına küçük bir toplumsal devrimdi. Yükselmenin yeteneğe bağlı olduğu, ulusal olarak örgütlenen ve yeni bir ulusal vergiyle finanse edilen Yeni Tip Ordu kuruldu.

Bu ise devlet mekanizmasında, eşlik eden değişikliklere yol açtı. Krallık bürokrasisinin ortadan kaldırılması, en sonunda yeni bir orta sınıf devlet görevlileri grubu ile doldurulacak olan bir boşluk yaratmıştı. Fakat bu arada devrimci ihtiyaçların baskısı yörelerde bir dizi devrimci komite kurulmasına yol açmıştı. Wight Adası'ndaki umutsuz bir soylu, "burada Naip Vekilleri'nin ve Sulh Yargıçları'nın üzerinde yer alan Komite diye bir şey vardı; bu Komite'de seyyar satıcı, Newport'lu Ringwood, eczacı Maynard; fırıncı Matthews; çiftçi Wavell ve Legge; Hurst Şatosu'ndan yoksul Baxter gibi cesur adamlar vardı. Bunlar bütün adayı yönetiyorlar ve kendilerinin iyi olduğunu düşündükleri her şeyi yapıyorlardı"[4] diye yazıyordu. (Sir John Oglander muhtemelen düşmanlarının toplumsal düzeyinin düşüklüğünü abartıyordu; ülkenin bütününde eyalet komiteleri eşraf ve burjuvazinin üst kesimleri tarafından yönetiliyordu.) Bu komiteler şimdi örgütleniyor, merkezileştiriliyor ve parlamentonun gerçekte İç Savaş'ı yöneten büyük komitelerinin –her iki krallığın komitesi, para bulma komitesi, birleştirme komitesi, vb.– birleştirici denetimi altına sokuluyordu. Eski devlet sistemi bütünüyle değil, fakat kısmen yıkılıyor ve değiştiriliyordu; olayların baskısı altında yeni kurumlar oluşturuluyordu.

Askeri anlamda savaş (yalnızca paranın satın alabileceği) toplar ve Cromwell'in *yeoman* süvarileri ile kazanıldı. Prens Rupert

4 Bamford, *A Royelist's Notebook*, s.110.

yönetiminde, şövalyeler gayretle ve her şeyi göze alarak saldırdılar, ama tamamen disiplinsizdiler ve ilk hücumdan sonra hemen yağma için dağılıyorlardı. Barışta olduğu gibi savaşta da feodal eşraf yağma fikrine karşı koyamıyordu. Oysa Cromwell'in alçakgönüllü süvarilerinin, gönüllü olarak kabul edildikleri için karşı konulmaz bir disiplinleri vardı. Orduda var olan sınırsız tartışma özgürlüğü sayesinde "ne için savaştıklarını biliyor ve bildiklerini seviyorlardı." Dolayısıyla ateş etmek için son ana kadar bekleyerek, dizleri birbirlerinin dizlerine değerek saldırıyorlar, sonra yeniden düzene girip düşman safları parçalanana kadar tekrar tekrar saldırıyorlardı. Parlamentonun savaşları, Yeni Tip Ordu'da örgütlenen kitlelerin disiplini, birliği ve yüksek siyasal bilinci sayesinde kazanıldı.

Düzgün bir şekilde örgütlenip düzenli olarak maaşları ödendiğinde, etkin bir levazım ve teknik kadrosu ile, kumandasına yeniden atanan vazgeçilmez önder Cromwell ile, Yeni Tip Ordu hızla zafere ilerledi ve kralcılar Naseby'de tayin edici bir yenilgiye uğratıldı (1645). Bundan sonra savaş kısa sürede sona erdi. Teslim olan bir kralcı kumandan şöyle diyordu: "İşinizi bitirdiniz, artık gidip oynayabilirsiniz. Tabii, kendi aranızda birbirinize düşmezseniz."

Tehlike buydu. Çünkü savaş biter bitmez "Presbiteryen" uzlaşmacılar parlamento içinde ve dışında başlarını yeniden kaldırmaya başladılar. Charles 1646 yılında İskoç ordusuna teslim oldu, İskoçlar da onu İngiliz parlamentosuna sattı. "Presbiteryenler" hemen mahpus kralla görüşmelere başladılar; muzaffer orduyu İrlanda'yı ele geçirmeye göndererek ücretlerini ödemeden ondan kurtulmayı önerdiler; hiçbir toplumsal reform yapmadılar, savaş sırasındaki hareketler için af bile çıkarmadılar, öyle ki askerler parlamento hizmetinde yaptıkları şeyler için mahkeme önüne getirildiler.

Fakat Yeni Tip Ordu'nun muhaliflerinin beklediği gibi, halk bir kere silahlandığında ve örgütlenme fırsatına sahip olduğunda, o kadar kolay aldatılıp bir kenara atılamazdı. Bir köylü ve zanaatkâr nüfusunun iradesini hissettirmesinin önündeki temel engel küçük burjuvaziyi örgütlemenin zorluğudur; fakat radikaller orduyu "köylülere özgürlüğü anlamayı öğretebilecek"[5] bir örgüt olarak görüyorlardı. Londra'da küçük üreticilerin görüşlerini temsil etmek için bir siyasal parti kuruldu ve ordu ajitasyonuyla temasa geçti. Bunlar "Düzleyiciler" idi.

Orduda sorun 1647 baharında alayları terhis etme ve İrlanda hizmeti için yeni alaylar kurma çabasıyla olgunlaştı. *Yeoman* süvarilerinin önderliğinde, erler örgütlendi, merkezi bir konseye her alaydan temsilciler atadılar (bunlara "ajitatörler" deniyordu), dayanışmayı sürdürmek ve talepleri yerine getirilene kadar dağılmamak için ant içtiler. Yüksek bir örgütlenme düzeyi vardı. Bir parti kasası ve üyelerin aidat ödeme zorunluluğu, bir matbaa, Londra ile diğer ordu ve garnizonlarla ve donanmayla ilişkiler. Bu kitle hareketindeki inisiyatifin, küçük rütbeli subayların pek çoğunun daha baştan coşkuyla katılmasına rağmen, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde erlerden geldiği görülmektedir. Generaller ("Düzleyiciler"in deyişiyle "Büyükbaşlar"*) bir süre tereddüt ettiler, parlamentodaki "Presbiteryen" çoğunlukla ordunun erleri arasında arabuluculuk yapmaya çalıştılar. Sonra erlerin devam etmeye kararlı olduklarını görünce harekete katıldılar ve bundan sonra hareketin enerjisini kendi kanallarına akıtmak üzerinde yoğunlaştılar. Esas olarak askerlerin taleplerini mesleksel ve siyasal olanlarla sınırlandırmaya ve "Düzleyiciler"in erlerin hareketi üzerine oturtmaya çalıştığı toplumsal ve ekonomik programı en aza indirmeye çalıştılar.

5 Hugh Peter, *Mr Peters Last Report of the English Wars*, 1646, s.6.

* "Büyükbaşlar" ("grandees"): Özel olarak İspanya ve Portekiz'de soyluluğun en yüksek düzeyindekilere, genel olarak soylulara ve üst düzeydeki, önemli kişilere verilen ad. (Ç.N.)

Şimdi ordu ve parlamento devletin içinde yan yana ve rakip güçler olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. 1647 Haziran'ında, parlamentodaki "Presbiteryenler"in ordunun haberi olmadan kralla anlaşmasını önlemek için, ajitatörler tarafından (ve muhtemelen Cromwell'in göz yummasıyla) Sancaktar Joyce, Charles'ı yakalamaya gönderildi. Ertesi gün, genel bir toplantıda bütün ordu, İngiltere'nin özgürlükleri güvenli hale gelmeden dağılmama "sözü" verdi. Siyaset sorunlarını karara bağlamak için erlerin seçilmiş temsilcilerinin subaylarla bir arada bulunduğu bir ordu konseyi kuruldu. İngiltere bunu izleyen altı ay boyunca var olan kadar demokratik bir ordu denetimini bir daha hiç görmedi. Daha sonra, kralı bir pazarlık silahı olarak elinde tutarak, ordu Londra'ya yürüdü. Önde gelen "Presbiteryen" önderler, Cromwell'i ve "Bağımsızlar"ı geçici olarak yönetimde bırakarak Avam Kamarası'ndan çekildiler; ordu siyaseti belirleyici şekilde etkileyecek bir durumdaydı.

Soylu "Bağımsızlar"ın istediği bu kadardı. Başlıca rakiplerini tasfiye etmişlerdi ve (krallı ya da kralsız) eski sistemden tamamen memnundular. Kendileri yönettikleri sürece onu daha fazla değiştirmeyi istemiyorlardı. Ama çıkarları gittikçe daha fazla "Düzleyiciler" tarafından ifade edilen küçük burjuvazi büyük değişiklikler istiyordu ve "Düzleyici" etkisi ordu içinde hızla büyüyordu. Büyük tüccar şirketlerinin parlamentonun şimdiden ortadan kaldırmış olduğu köhne tekellerden özgürleşmesini olduğu kadar, küçük üreticiler için tam bir serbest ticaret istiyorlardı; kilisenin devletle ilişkilerinin sona ermesini ve feodal vergilerin kaldırılmasını, küçük mülkiyetin güven altında bulunmasını ve borçlanma yasasının değiştirilmesini istiyorlardı; ve bütün bunları güvence altına almak için cumhuriyeti, parlamentonun haklarının genişletilmesini ve bütün erkeklerin oy verme hakkına sahip olmasını istiyorlardı.

Putuey'de, 1647 Ekim ve Kasım'ında, önerilen "Düzleyici" anayasası olan Halk Anlaşması üzerine toplanan ordu konseyi tartışmalarındaki temel konular bunlardı. "Düzleyici" Rainborowe bütün erkeklere oy hakkı verilmesini istiyordu, çünkü "İngiltere'deki en yoksul erkeğin de en yüce erkek gibi yaşayacak bir hayatı olduğunu" düşünüyordu.[6] Ireton, Cromwell'in damadı, "Büyükbaşlar"ın savını şu sözlerle özetliyordu: "Mülkiyet korunursa, genel anlamıyla özgürlük sağlanamaz."[7] "Düzleyiciler"in ordunun yönetimini ele geçirmeye yönelik bir çabası 1647 Kasım'ında Ware'de "Büyükbaşlar" tarafından yenilgiye uğratıldı ve ordu konseyinin dağıtılması ve ordu demokrasisinin sona ermesiyle sonuçlandı. Ama bu arada kral kurtulmuştu, Mayıs ayında iç savaş yeniden patlak verdi ve bu, orduyu Cromwell önderliğinde yeniden birleştirdi.

Ordunun bu ikinci iç savaştaki zaferinden sonra, "Büyükbaşlar" ve "Düzleyiciler" uzlaşmacıları parlamentodan temizlemek (Pride Temizliği*) ve kralı adalet önüne çıkarmak için birleştiler. Hızlı bir mahkemeden sonra, 30 Ocak 1649'da "bu ulusun iyi insanlarına karşı bir halk düşmanı" olarak idam edildi. Monarşinin "gereksiz, ağır ve halkın özgürlüğü, güvenliği ve kamu yararı için tehlikeli" olduğu ilan edildi ve kaldırıldı. Gene kaldırılan Lordlar Kamarası yalnızca "yararsız ve tehlikeli" idi. 19 Mayıs 1649'da cumhuriyet ilan edildi. Ama Halk Anlaşması, hakların genişletilmesi, "Düzleyiciler"in ekonomik ve toplumsal talepleri gerçekleşmekten her zaman ki kadar uzaktı; kendilerini ihanete uğramış hissediyorlardı. "Büyükbaşlar" onları tecrit edilip bastırılan başarısız bir ayaklanmaya girişmeye tahrik etti, önderleri 1649 Ma-

6 Woodhouse, *Puritanism and Liberty*, s.53. Rainborowe daha sonra Kralcı fedailer tarafından katledildi.

7 *Aynı eser*, s.73.

* Pride Temizliği (Pride's Porge): Albay Pride'ın, silahlı bir kuvvetle Avam Kamarası'nın kapısını tutup yüzü aşkın uzlaşmacı parlamenterin içeri girmesini önlemesine verilen ad. (Ç.N.)

yıs'ında Burford'da kurşuna dizildi.

"Düzleyiciler"in başarısızlığını açıklamak zor değildir. Talepleri, büyük burjuvaziye olan ekonomik ve ideolojik bağımlılığı nedeniyle her zaman istikrarsız ve örgütlenmesi güç bir sınıf olan küçük burjuvazinin talepleriydi (bunu günümüz liberal ahlakının hızla değişen bir dünyayı denetlemedeki acziyle karşılaştırın). Dahası, on yedinci yüzyıldaki küçük burjuvazi bir tabakalaşma süreci içindeydi. Çünkü daha zengin *yeoman* ve zanaatkârların bir kısmı zenginleşerek burjuvazinin ve eşrafın saflarına doğru yol alırken, çok daha fazlası topraksız tarım işçisi haline geliyordu. İç savaşın olayları bu süreci hızlandırdı. Küçük burjuvazinin en başarılı ve etkili üyelerinin çoğu, Rus devrimindeki *kulaklar* gibi, burjuvaziyle ortak çıkarları olduğunu fark etti. Örneğin her ikisi de, çitlemeyi ve pazar için üretimde ücretli emek kullanılmasını hoşnutlukla karşılıyordu. Sonuç olarak bu kesim, "Düzleyici" hareketi yalnızca burjuvazinin en devrimci kanadı olmaktan çıkıp büyük burjuvaziye saldırmaya başlar başlamaz onu terk etti. Toplumsal tabakalaşmadaki durumu gittikçe kötüleşen kesim kararsız, umutsuz ve bozguncu olma eğilimindeydi. "Düzleyici" ideali ekonomide bir küçük üretici ütopyası, siyasette ise bir küçük burjuva demokrasisi idi. Ordunun eğilim birliğine rağmen, "Düzleyiciler" hiçbir zaman amaçlarını gerçekleştirebilmek için yeteri derecede homojen bir sınıfı temsil etmedi. Burjuva devriminin demokratik görevlerinin bütünüyle yerine getirilmesi bile, bunları gerçekleştirecek bir işçi sınıfı olmadan olanaksızdır. İngiliz burjuva devriminin en radikal başarıları (monarşinin kaldırılması, kilisenin, sarayın ve aristokrasinin mülklerine el konulması) "Düzleyiciler" ve "Bağımsızlar"ın Engels'in "pleb yöntemleri" diye adlandırdığı yöntemleriyle gerçekleşti; ancak değişik bir toplumsal düzen fikri ve bilimsel bir devrimci teorisi olan, küçük burjuvaziye büyük sermayenin iktidarına karşı cepheden bir saldırıda önderlik edebilecek örgütlü bir işçi sınıfı hareketi yoktu. Burford kurşuna dizmele-

rinden sonra, "Düzleyici" hareketi yozlaştı. Önderlerinin pek çoğu meslek sahibi oldu ya da toprak spekülasyonuna girişti; diğerleri, hatta bazen kralcılarla anlaşma içinde, terörizme kaydı. Pek çoğu enerjilerini o dönemden kalan –Pasifist *Quaker*lik, anarşist *Anabaptist*lik ve *Beşinci Monarşizm** gibi– radikal dinsel hareketlere yöneltti.

İngiliz burjuva devrimi mülksüzlerin çıkarlarını temsil etmeye en çok "Kazıcı" hareketi ile yaklaştı. Bu yalnız kralın değil, manor beylerinin de yenilgiye uğratıldığını, halkın zaferinin şimdi kendilerinin işleyeceği İngiltere topraklarını özgürleştirdiğini öne süren, topraklarından çıkarılmış kır proletaryası üyelerinin doğrudan eylemle bir tür tarımsal komünizme geçme çabasıydı.

Rainborowe'un sloganını siyasetten ekonomiye aktaran "Kazıcı" Gerrard Winstanley şöyle yazıyordu: "Toprak üzerinde en yoksul adamın da, en zengin adam kadar gerçek ve adil bir hakka vardır."[8] 1649 baharında bir grup "Kazıcı" Surrey'de St. George Tepesi'nde boş toprakları sürmeye başladı. Öfkeli yöre soyluları ve rahipleri askerleri çağırdı ve komünist koloni kesin olarak dağıtıldı. Kent, Buckinghamshire ve Northamptonshire'da benzeri çabalar oldu, fakat büyümekte olan ama küçük bir sınıfı temsil eden hareket büyük boyutlara ulaşmadı; zayıflığını önderlerinin savunduğu pasifizm ve pasif direniş kanıtlamaktadır.

Winstanley'in komünist ideali, kapitalizmin daha o zamandan parçalamakta olduğu köy topluluğundan hareket ettiği için, bir anlamda geriye yönelikti. Fakat "Kazıcılar" feodal toplumsal düzenin en radikal ve en eşitlikçi muhaliflerivdi. Wins-

* *Quakerlik:* Resmi kilise ayinleri yerine teklifsiz toplantılar düzenleyen, her koşulda şiddete ve savaşa başvurulmasına karşı olan bir Hıristiyan mezhebi.
Anabaptistlik: 1521'de Almanya'da doğan bir mezhebin adı.
Beşinci Monarşizm (Fifth Monarchism): İsa'nın dünya yüzüne yeniden gelişine çok az kaldığına ve Hıristiyanların görevinin onun yönetiminin kurulmasına zor kullanarak yardım etmek, o zamana kadar da başka hiçbir yönetimi tanımamak olduğuna inanan bir mezhep. (Ç.N.)

8 Der. Hamilton, *Selections from the Works of Gerrard Winstanley*, s.69.

tanley'in açık ve basit sözlerinin çağdaş bir yönü vardır: "Yoksulların yakındığı boyunduruk, herkes için bu kadar bolluğa sahip olan topraklarda kardeşleri tarafından yoksulluk içinde tutulmalarıdır."[9] "Herkes özgürlükten söz ediyor fakat özgürlük için çalışan çok az ve özgürlük için çalışanlar özgürlük sözü edenlerce ve sözde özgürlük profesörlerince eziliyor." Çünkü "konuşmamıza tahammül edilirse, eski yasaları parçalayacağınız ve onları koruyanların ikiyüzlüler ve İngiliz Cumhuriyeti'ne ihanet edenler olduklarını kanıtlayacağınız açıkça görülmektedir."[10] Ve Winstanley yalnızca geçmişe bakmıyordu; "ortak geçim topluluğu ile tek kişi halinde birleşen bir halkın bulunduğu yerin dünyanın en güçlü ülkesi olacağı, çükü bu mirası korumak için tek kişi gibi hareket edecekleri"[11] bir geleceğin pırıltılarını da görüyordu.

İngiliz Devrimi'nin 1649'dan 1660'a kadarki tarihi kısaca anlatılabilir. Cromwell'in "Düzleyiciler"i Burford'da kurşuna dizmesi monarşinin ve lordların geri gelmesini nihai olarak kaçınılmaz hale getirdi, çünkü büyük burjuvazi ve eşrafın halk güçleriyle arasının açılması, hükümetlerinin ya bir orduyla (ki bu denetimi zor olduğu kadar uzun vadede çok da pahalıydı) ya da eski düzenin hayattaki temsilcileriyle sürdürülebilmesi anlamına geliyordu. Ama önce hâlâ yapılacak işler vardı.

1) İrlanda'nın fethedilmesi, toprak sahiplerinin ve köylülerinin mülksüzleştirilmesi vardı –İngiliz emperyalizminin ilk büyük başarısı ve İngiliz demokrasisinin ilk büyük yenilgisi. Çünkü ordudaki küçük burjuvazi, pek çok "Düzleyici" önderinin uyarılarına rağmen, dikkatinin İngiltere'de kendi özgürlüklerini kurmaktan dinsel sloganlarla aldatılarak İrlandalıların özgürlüklerini yok etmeye çekilmesine izin verdi. Çoğu İrlanda'ya toprak sahibi olarak yerleşti. (1649'daki "Düzleyici" isyanının nedeni, çok sayıda erin, İngiltere'nin özgürlükleri güvence altına alınmadan dağılmamak konusunda 1647'de verilen Söz'ün tutulmaması anlamına geleceği

9 *Aynı eser*, s.157.
10 *Aynı eser*, s.68, 74.
11 *Aynı eser*, s.42.

için, İrlanda'yı terk etmeyi reddetmeleriydi.)

2) İskoçya'nın, orada eski düzenin yeniden kurulmasını önlemek için gerekli olan, fethi vardı; İskoçya, siyasal birliğin kurulmasıyla, İngiliz tüccarlarına açıldı.

3) İngiltere'nin sonraki yüzyıldaki ticari zenginliğinin temelini oluşturan 1651 Kabotaj Yasası ile ileriye dönük bir ticari politika başlatıldı. Bu, Avrupa taşıma ticaretini İngiliz gemilerinin kazanmasına ve İngiltere'nin sömürgeleriyle ticaretindeki rakiplerin saf dışı bırakılmasına yönelikti. On yedinci yüzyılın ilk yarısı boyunca dünya taşıma ticaretini tekellerinde tutan Hollandalılarla savaşa yol açtı. Çünkü o dönemde krallık politikası, burjuvazinin, İngiltere'nin kaynaklarını bu ticaret için etkili bir mücadeleye yöneltmek amacıyla giriştiği bütün çabaları boşa çıkarmıştı. Bu savaşı, Blake'in filosu ve cumhuriyetçi hükümetin seferber edebildiği ekonomik güç sayesinde, İngiltere kazandı.

4) Emperyalist bir politika, Charles'ın kuramamış olduğu güçlü bir donanma gerektiriyordu ve Blake yönetiminde cumhuriyet denizlere egemen olmaya başladı; Fransa'yla bağlaşıklık halinde İspanya'ya karşı verilen savaş, Jamaika ve Dunkirk'i İngiltere'ye kazandırdı.

5) Feodal tasarruf haklarının tasfiyesi, toprak sahiplerinin *kendi* mülklerine sahip olma haklarının krala karşı kesin olarak yerleşmesi demekti; kiracıların *kendi* işletmeleri için aynı güvenceyi elde edememeleri onları toprak sahiplerinin eline bıraktı ve sonraki 150 yılın toptan çitlemeleri ve mülksüzleştirmeleri için yolu açtı.

6) Eski düzenin ülkede şiddet yoluyla yeniden kurulması, kalelerin yıkılması, "Şövalyeler"in silahsızlandırılması ve çoğunu mülklerini ve mülkleriyle birlikte toplumsal prestij ve siyasal güç üzerindeki iddialarını satmak zorunda bırakarak yıkımın sınırına getiren ağır bir şekilde vergilendirilmesi ile olanaksızlaştırıldı. Zaten borç içinde olan ekonomik olarak geliş-

memiş mülklerin sahipleri için cumhuriyet dönemi ve sonrası sermayenin nihayet kendinin olanı tedbirsiz toprak sahiplerinden alması demek olan ipoteklerin büyük oranlarda paraya çevrilmesini temsil ediyordu.

7) Son olarak, devrimci hükümetlerin yeni faaliyetlerinin masraflarını karşılamak için kilisenin, sarayın ve pek çok önde gelen kralcının toprakları, el konularak satıldı; mülklerine el konmuş olan daha küçük kralcıların topraklarının değerinin büyük bir oranına eşit bir pay ödeyerek, uzlaşmalarına izin verildi (bunlar genellikle mülklerinin geri kalanını elde tutabilmek için bir kısmını satmak zorunda kaldılar).

Bu noktaları akılda tutarsak, sonraki on bir yılın ayrıntılı siyasal devrimlerini irdelememiz gerekmez. Cromwell 1653 yılında, zor kullanarak, Uzun Parlamento'yu feshetti, kendi taraftarlarından oluşan ve küçük burjuvazinin toplumsal ve ekonomik taleplerini canlandıran ve hızla feshedilmek gereği duyulan bir meclis (Sıskalar Parlamentosu) atadı. Daha sonra Cromwell, ordu subaylarının diktatörlüğünü gizlemek için düzenlenmiş bir anayasaya ("Yönetim Belgesi") uygun olarak Koruyucu* ilan edildi. Bu anayasaya uygun olarak, paralı kişilere oy hakkı verip küçük mülk sahiplerini dışarıda tutan 200 sterlin imtiyazıyla yeni bir parlamento topladı. Ama parlamento ve ordu arasında çatışma çıktı parlamento feshedildi ve "Şövalyeler"in nihayet silahsızlandırıldığı, Tuğgeneraller'in yönetiminde açık bir askeri diktatörlük dönemi başladı. Sonuç olarak Cromwell ve (özellikle yeni memurları temsil eden) saray çevresi, kentin baskısı altında, ordunun işini tamamlamış olduğunun ve varlığının sürdürülmesinin mülk sahibi sınıflar üzerine, telafi edici hiçbir avantajı olmadan, ağır bir vergi yükü getirdiğinin farkına

* Koruyucu (Protector): Cumhuriyetin koruyucusu anlamında. (Ç.N.)

Dahası, yinelenen temizlik hareketlerine ve siyasal olarak güvenilmez birimlerin İrlanda, Jamaika ve Flanderler'e savaşmaya gönderilmesine rağmen "Düzleyici" ve demokrasi geleneği ordu içinde güçlü olmaya devam ediyordu. Dolayısıyla 1657 yılında Cromwell ikinci parlamentosuna boyun eğdi ve yeni bir parlamenter anayasayı kabul etti: Bu anayasa ("Alçakgönüllü Rica ve Öğüt") yürütme erkini ordunun yüksek rütbeli subaylarını temsil eden bir konseyden alıp parlamentonun denetlediği bir konseye verdi, orduyu parlamentonun mali denetimi altına soktu, Koruyuculuğa seçimle gelinmeyen bir nitelik kazandırdı ve Koruyucuyu parlamento denetimine tabi kıldı. Yeni anayasayı bir kent üyesi sundu ve kısa bir zaman sonra II. Charles'ın dönüşünü hoşnutlukla karşılayacak olan pek çok eski Presbiteryen destekledi. Ordudaki protestolar Oliver'in tacı kral olarak kabul etmesini zorlukla engelledi. "Büyükbaşlar" yeni bir ikinci meclise koltuk verilerek satın alındı.

Ancak Cromwell 1658 yılında, henüz bu anayasa başarılı bir işlerliğe kavuşmadan öldü; oğlu ve ardılı olan Richard Cromwell ordu üzerinde onun sahip olduğu etkiye sahip değildi ve Rica ve Öğüt Anayasası o kadar monarşiye benziyordu ki, burjuvazinin II. Charles'ı, onun kabul etmesi ve ordudan kurtulunması halinde kabul edeceği açıktı. "Büyükbaşlar" Richard Cromwell'i bir saray devrimi ile tahttan indirip iktidarı ele geçirince ani bir değişiklik oldu. Eski kralcılardan maceraperest General Monck'un kumandasındaki İskoçya'daki İngiliz işgal ordusu o güne kadar İngiliz siyasal entrikalarına hiç karışmamıştı. Monck orduyu sol-kanat unsurlardan temizleme ve "disiplin" kurma üzerinde durmuştu. Şimdi İngiliz ordularının radikalizminden korkan devletin tutucu sınıflarının umudu haline geldi. Monck yönetimi ele aldı. İskoç eşrafın onayı ve mali desteğiyle, İskoçya'dan güneye temizlenmiş ve disiplinli ordusuyla indi ve burjuvazinin ve eşrafın alkışları arasında eski imtiyaz temelinde özgür bir parlamento seçileceğini ilan etti.

Herkes "özgür" bir parlamentonun toprak sahibi sınıfların egemenliği anlamına geldiğini biliyordu. "Özgürlük" görece bir kavramdır. Bu parlamento 1660 Mayıs'ında II. Charles'ı geriye çağırdı.

Olanlar kısaca bunlar. Şimdi bunların neden olduğunu görmeye çalışalım. Ellilerin en dikkati çeken özelliği "Bağımsız" önderlerin giderek artan tutuculukları, kendileri tatmin oldukça ve "Presbiteryenler"le yeniden kaynaştıkça artan toplumsal devrim korkularıdır. Bu özellikle (1647'de ve 1648 Aralık'ı 1649 Ocak'ı arasında birliği nedeniyle o kadar güçlü olan) ordu içindeki sınıf ayrılığında açıktır. "Düzleyiciler" ile olan çatışmadan sonra, el konan toprakların kapışılması bu ayrılığı derinleştirdi çünkü subaylar toprakları askerlerinden ucuza satın aldıkları, senetlerle (ücret ödeme taahhütleriyle) almışlardı. Erler, parlamento davası için hayatlarını tehlikeye atmanın karşılığında ücret yerine bir kağıt parçası aldıktan sonra bu kağıt parçalarındaki 1 sterlin yerine 7 şilin 6 peni alırlarsa şanslı sayılıyorlardı. Pek çoğu çok daha az aldı –1 şilin 6 peni veya 2 şilin–. Ama bekleyebilecek kadar zengin olanlar için "senetler" kârlı bir yatırımdı. 1657 yılından sonra küçük rütbeli subaylar da kendilerini yeni üst meclisteki koltuk için satılan "Büyükbaşlar"ın ihanetine uğramış hissetmeye başladılar. Küçük rütbeli subaylarla ordu erleri arasında yeniden siyasal bir birleşme olasılığından duyulan korku II. Charles'ın apar topar ülkeye getirilmesindeki telaşın anlaşılmasına yardım eder.

Çünkü 1654 yılına gelindiğinde toprakların el değiştirmesi tamamlanmış, şimdi mülklerini geliştirebilmek için barış ve düzen isteyen yeni bir toprak sahibi sınıf yaratılmıştı. "Bağımsız" eşraf –Oliver Cromwell'in sınıfı– devrimin mızrakbaşı olmuştu, çünkü *feodal* toprak tasarrufuna bağlı olan toplumsal ve siyasal imtiyazlar tekelini kaldıracak bu imtiyazları kendi sınıfları yararına yaygınlaştırmak istiyorlardı. Başlı başına büyük toprak mülkiyetini kaldırmak istemiyorlardı ve bunu savunan sol kanat partiler, "Ba-

ğımsız" eşraf eski egemen sınıfın yerini aldıkça yararlı bağlaşıklar olmaktan çıkıp tehlikeli düşmanlar haline geldi. Feodal vergilere karşı girişilen saldırı bunları toplayanların[12] eski kilise kurumunda bile önceden göze çarpmayan erdemler görmesine yol açarken demokratik mezheplerin –*Quakerler*'in ve benzerlerinin– "aşırılıkları" köy âyanlarının tekdüze, disiplinli ve demokratik bir kurulu devlet kilisesine özlem duymalarına neden oldu.

Ara devirde sanayide, tüccar sermayesinin iktidarına karşı küçük üreticileri ("*yeomanlar*"ı) örgütleme çabaları görüldü. Keskin bir sınıf mücadelesinde ücretler artırıldı. Buna mali güçlükleri, toprak fonunun tükenmesinden sonra (parlamentonun ordu için gerekli vergileri onaylamayı reddetmesi nedeniyle) hükümetin koymak zorunda kaldığı keyfi vergileri eklersek yeni egemen sınıfın eskisiyle uzlaşma, yeni düzeni güvence altına almak için eski hukukun yeniden işlerlik kazanmasını kabul etme isteğini anlayabiliriz.

O halde Restorasyon hiç de eski rejimin restorasyonu değildi. O burjuvazi ve eşrafın zayıflığının değil, gücünün kanıtıdır. Bürokraside, yargı organlarında çalışanlar ve hükümetin maliyecileri 1660'tan sonra çok az değişikliğe uğrayarak işlerini sürdürdüler. II. Charles geri geldi ve Whitehall'daki darağacında babasının kafasının kesilmesinden beri Tanrısal miras hakkı dolayısıyla kralmış gibi davrandı. Ama babasının eski durumuna sahip olamadı. Piskoposluk mahkemeleri geri getirilmedi ve dolayısıyla Charles bağımsız bir yürütme otoritesine sahip değildi.[13] Yazısız hukuk, Sir Edward Coke'un kapitalist toplumun gereklerine uyarladığı biçimiyle hem tahtın keyfi müdahalesi, hem de "Düzleyiciler"in reform taleplerine karşı zafer kazandı. İngiliz Devrimi'nde Fransız Devrimi'nin küçük mülkiyetin korunması için yarattığı *Code Napoléon*'la karşılaştırılabilecek bir yasal sistem ras-

12 Bkz. s.44.

13 Yürütme, ilkin tutumları parlamento tarafından onaylanmadığında bakanların yargılanması yoluyla, sonraları ise kabine sisteminin geliştirilmesiyle denetim altında bulundurulyordu.

yonalizasyonu yoktu. 1701'den sonra yargıçların parlamentoya bağımlı olması Anayasa'da bir maddeydi; eşraf, sulh yargıçları olarak, yerel yönetime egemendi. Kralın parlamentodan bağımsız olarak vergilendirme yetkisi yoktu (ne var ki parlamento ileri görüşlülük göstermeyerek heyecan içinde Charles'a ömür boyu gümrük geliri tanıdı ve iktidarı sırasında ticaret öylesine genişledi ki sonuna doğru neredeyse mali bağımsızlığa ulaşmıştı. Bu, 1688'den sonra düzeltildi). Charles, Tanrı'nın lütfuyla kral adını taşıyordu, ancak gerçekte kral olmasını sağlayan tüccarlar ve köy âyanlarıydı. Bunu kendisi de, yolculuklarına devam etmek istemediğini söylediğinde kabul etti. II. James durumunun getirdiği sınırlamaları tanımakta daha az uyanıktı ve yolculuk etti.

Piskoposlar da kralla birlikte ülkeye döndüler, kilise eski bağımsız gücünü de, kamuoyu oluşturulmasındaki tekelini de bir daha kazanamadı. Yüksek Komisyon Mahkemesi yeniden kurulmadı; daha önemsiz mahkemelerin hükümlerini infaz ettirme güçleri giderek ortadan kalktı; Kilise Temsilcileri Meclisi rahipleri parlamentodan bağımsız olarak vergilendirme iddiasından vazgeçti. İngiltere Kilisesi herkesi içine alma iddiasını da bıraktı ve "Uymazcılar"ı yeniden içine almak yerine itaat altında tutmaya yöneldi. Bir iktidar aracı olmaktan çıktı ve saygınlık kıstası oldu. "Uymazcılığın" varlığının tanınması Restorasyon yıllarında başlar: Devlet ve kilise artık özdeş değildi. Ayrı bir aşağı orta sınıf kültürü gelişti. Artık kralın emrinde güçlü bir hükümet organı olmayan İngiltere Kilisesi pek çok rakip dinsel örgütün en zengininden ibaret hale geldi ve o da parlamentoya bağımlı kılındı. Piskoposlar I. Charles'ın sadık araçlarıydı; II. James'e boyun eğmeyi ilk reddedenler piskoposlardı.

Zengin kralcıların bazıları 1660'tan önce topraklarını geri satın almışlardı. Diğerleri o yıl aldı. Kilise ve saray toprakları da geri verildi. Ama dava için varını yoğunu harcadıktan sonra mülklerini satmış olan küçük kralcılar kitlesi hiçbir tazminat

almadı. Toprak sahiplerinin geri getirildiği yerlerde bile bu eski koşullarda olmadı. Feodal tasarruflar 1646'da kaldırılmıştı ve bunun kesinleştirilmesi parlamentonun 1660'ta kralı geri çağırdıktan sonra yöneldiği ilk iş oldu; büyük toprak sahiplerinin mutlak mülkiyet hakları güvence içindeydi. 1646 ve 1660 yılları arasında el konan toprakların çoğu üretim yöntemlerini geliştiren, topraklan çitleyen ve kiraları piyasa düzeyine kadar yükselten çoğu burjuva spekülatif alıcıların mülkiyetine geçmişti. Geri gelen kralcılar kendilerini yeni serbest piyasa koşullarına uydurmak, yani *kapitalist* çiftçiler haline gelmek veya mülklerini kiraya vermek zorundaydılar, yoksa rekabetçi mücadelede yenik düşüyorlardı.

1660'ta topraklarını geri alan toprak sahiplerinin çoğu yüzyılın sonuna gelindiğinde mülklerini ipotek ettirmiş ve yeniden satmışlardı. Bu sahiplerinin arasında artık bir maaşlı görevli, birinci memur olarak parlamentonun listesine bağımlı hale gelen kralı da saymalıyız. Kral artık "kendi kaynaklarıyla", mülklerinden ve feodal vergilerinden gelen özel geliri ile yaşayamazdı, dolayısıyla artık hiç bağımsız olamazdı. On sekizinci yüzyılda etkisi vardı fakat hiç bağımsız gücü yoktu. Öte yandan demokratik hareketin küçük toprak sahipleri için yasal bir mülkiyet güvencesi sağlayamaması mülk sahibi sınıfların egemen olduğu parlamento ve yargı sisteminden hiçbir tazminat alınmaksızın acımasız kira artışları, çitlemeler ve topraktan çıkarmalar topraksız bir proletarya yaratılması için kapıyı açık bırakmıştı.

İş dünyasında, tekeller ve sanayi ve ticaretin saray tarafından denetlenmesi bir daha geri gelmemek üzere ortadan kalkar. Ara dönemde loncalar ve çıraklık yasaları bozulmuştu ve onları yeniden canlandırmak için hiçbir etkili girişim yapılmadı. Serbest ticaret ve sanayi hızla yayıldı. Restorasyon'da ticaret, sömürgecilik ve dış politikada bir değişme olmadı. Kabotaj

Yasası II. Charles'ın hükümetince yenilendi ve İngiliz politikasının belkemiği, İngiliz tüccarlarının sömürgelerin servetini tekellerine alma aracı haline geldi. İmtiyazlı ticaret şirketleri, özel koşulların, konumlarını burjuvazi için bir gereklilik haline getirdiği durumlar (Doğu Hint Kumpanyası) dışında giderek ortadan kalktı. Parasal çıkarların tam egemenliği ancak 1688'deki ikinci devrimden sonra İngiltere Bankası'nın ve Ulusal Borçlanma'nın kurulmasıyla (1694) sağlandı. 1660'tan 1688'e kadar olan yıllar, zenginliğin, Koruyuculuğun üstlenmiş ve yürütememiş olduğu büyük emperyalist politikaların finansmanı için, biriktirildiği bir tutumluluk dönemidir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde bu politikalar, bu kez benzer zenginlik üretme yöntemleriyle temelden bir birlik oluşturan toprak sahiplerinin ve paralı sınıfların çıkarlarını temsil eden parlamentonun kesin denetimi altında yeniden başlatılıyordu.

Teknoloji de aynı şekilde bilimin özgürleşmesinden ve devrimin özgür düşünce ve deneyleri teşvik edici etkisinden büyük oranlarda yararlandı. On sekizinci yüzyılda İngiltere'nin çehresini değiştirecek olan sanayi ve tarım tekniklerindeki devrimler on yedinci yüzyılın siyasal devrimi olmasaydı olanaksız olurdu. On yedinci yüzyılın sonu ve on sekizinci yüzyıl İngiltere'sindeki entelektüel spekülasyon özgürlüğü 1789 Fransız Devrimi'nin fikirlerini büyük ölçüde etkiledi.

1660'ta bütün kürsülerde pasif boyun eğiş vaaz ediliyordu; bir kral "yücuduna bol bol kutsal yağ sürülerek" geri getirildi çünkü bu, aşağıdan toplumsal devrimle tehdit edilen parlamento için, mülk sahibi sınıflar için gerekliydi. Geri dönen sürgünler bir beyaz terör başlattı ve kilise ve devletin geri gelen rejimini kabul etmeyen herkesi siyasal hayattan uzaklaştırmaya yönelik bir girişim yapıldı (Clarendon Yasası, Sınama Yasası). Eğitim alanında Oxford'u bir bilimsel araştırma merkezi haline getirmiş olan temizlik hareketi gibi ilerlemeler tersine çevrildi. Bu,

devrimci-demokratik hareketi o an için güçten düşürdü ama o bin altı yüz yetmişlerde ve seksenlerde yeniden mücadeleye girişti. 1662 yılında Restorasyon'un geçim kaynaklarını elinden aldığı bir Presbiteryen bakan o dönemde mülk sahibi sınıfların pek çok saygın üyesinin korkusunu şu sözcüklerle dile getiriyordu:

> "Ulusun sakinleşmesinden hemen sonra nefret edilen ve aldatılmış taraf olduğumuzu anlamamıza rağmen... o zamandan beri çektiklerim içinde bu o zamanki korkularımdan daha az acı vericiydi... O zaman beyinsiz, öfkeli ve kanlı bir güruhun elindeydik."[14]

Pek çok Presbiteryen yeniden moda olan İngiltere Kilisesi'ne boyun eğdi. Ama 1660'ta kurulu otoriteye pasif bir boyun eğiş vaaz eden aynı rahipler ve eşraf 1688'de II. James bu kurumları olduğu gibi alıp eski mutlakiyetçi monarşiyi geri getirme tehdidinde bulunduğunda onu tahttan indirmek için birleşti. James, 1688 "Şanlı Devrimi" ile ülkeden çıkarıldı. Bu devrim "şanlı" idi, çünkü kan dökülmemişti, toplumsal bir kargaşa olmamıştı, "anarşi" olmamıştı, devrimci demokratik taleplerin yeniden canlanması olanağı yoktu.

Ortodoks tarihçiler o zamandan beri İngiliz tarihinin "sürekliliğini" vurgulamak, devrimci dönemleri en aza indirmek, "ara dönemin" (terimin kendisi ne yapmaya çalıştıklarını gösteriyor) talihsiz bir kaza olduğunu, 1660'ta normal bir biçimde gelişmekte olan eski anayasaya döndüğümüzü, 1688'in yalnızca akıl hastası bir kralın deliliklerini düzelttiğini öne sürmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Oysa aslında 1640-1660 döneminde bir devlet tipinin yıkılışı ve kapitalizmin özgürce gelişebileceği yeni bir siyasal yapının kuruluşu yaşanmaktadır. Taktik nedenleriyle, 1660'taki egemen sınıf yalnızca anayasanın eski biçimlerini geri getiriyormuş gibi davrandı. Ama niyetleri bu restorasyonla yeni bir

14 H. Newcome, Autobiography, c.1, s.118-119 (Chetham Soc., c.26).

toplumsal düzene kutsallık ve toplumsal bir onay kazandırmaktı. Önemli olan toplumsal düzenin yeni olması ve devrim olmadan kazanılamayacağıdır.

"Eğer yazılanlar doğruysa" diyordu "Düzleyici" Rainborowe 1647'de, "İngiltere'nin dürüst insanları ile onları istibdat altında bulunduranlar arasında pek çok mücadele olmuş ve okuduklarımıza bakılırsa İngiltere halkının doğuştan hakkı olan bütün o adil ve eşitlikçi yasalar sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Ama... halk bu yasaların özgür kişiler olarak kendilerine uygun olmadığına karar verirse, biliyorum ki hiçbir mantık beni... halen tabi oldukları yönetime kıyasla onlar için daha yararlı olabilecek herhangi bir şeyi elde etmek için her türlü çabayı göstermekten alıkoyamayacaktır."[15]

Reformları elde eden mücadeledir, tıpkı atalarımızın bizim için kazandığı özgürlükleri koruyacak olanın mücadele olduğu gibi. Ve eğer halk yasal sistemin "bu haliyle özgürlüğe uygun olmadığı" kanısına varırsa sistem birleşik hareketle değiştirilebilir. On yedinci yüzyılın bugüne verdiği ders budur. Winstanley en heyecanlı broşürlerinden birinin başına şunları yazdığında bizleri düşünüyordu.

"Bu çamurdan gövdeler mezardayken ve
çocuklar yerlerini aldığında,
Bu yaşarken gerçek ve barış ve
özgürlük için mücadele ettiğimizi gösterir."[16]

Tecrübeden doğan bir acılık, fakat aynı zamanda gurur ve güvenle şöyle devam ediyordu: "Özgürlük dünyayı tersine çevirecek adamdır, o halde düşmanları olmasında şaşılacak bir şey yoktur." Ve özgürlük Winstanley için ucuz bir politikacı sloganı değildi, yoldaşların ortak mülkiyete dayalı bir toplum, sıradan insanların *kendi* toplumları olduğu için bütün güçleriyle savunmaya değer

15 Woodhouse, *Puritan and Liberty*, s.14.
16 Winstanley, *Selections*, s.66.

gördükleri bir toplum kurmak için verdikleri canlı mücadeleydi. "Gerçek özgürlük ruhta ortaklıkta ve dünya zenginliklerinde ortaklıktadır."[17]

> "Bu devletin özgürlüğü İngilizlerin yüreklerini sevgi içinde birleştirecektir, öyle ki bir yabancı düşman ülkeye girmeye kalkarsa hepimiz ortak bir kararla mirasımızı korumak için ayaklanacak ve birbirimize sadık kalacağız. Oysa şimdi yoksullar dövüşüp düşmanı yenseler de kendilerinin ya da çocuklarının gene köle olacağını, çünkü her şeyin eşrafın elinde olduğunu görüyorlar."[18]

> "Mülkiyet... bütün dünyayı böler ve bütün savaşların, kan dökülmesinin ve her yerdeki kavgaların sebebidir."

> "Dünya yeniden, olması gerektiği gibi bir ortak hazine haline geldiğinde... bütün ülkelerdeki bu düşmanlık sona erecektir." [19]

Hâlâ on yedinci yüzyıldan öğrenmemiz gereken çok şey var.

17 Winstanley, *Selections*, s.67-68.
18 *Aynı eser*, s.103.
19 *Aynı eser*, s.42-38.

CHRISTOPHER HILL

1640
İngiliz Devrimi

1640 İngiliz Devrimi hakkındaki bu inceleme,
on yedinci yüzyılın olaylarına,
bilinegelenden farklı bir yorum getirmektedir:
1640-1660 İngiliz Devrimi, 1789 Fransız Devrimi gibi
büyük bir toplumsal harekettir.

Feodal düzeni koruyan devlet iktidarı alaşağı edilmiş,
iktidar yeni bir sınıfın eline geçmiş ve böylece
kapitalizmin daha özgür gelişmesi mümkün kılınmıştı.

İç Savaş, I. Charles istibdadının,
Kilise ve tutucu toprak sahiplerinin gerici güçleri tarafından
savunulduğu bir sınıf savaşıydı. Parlamento, kent ve köylerde
ticaret ve sanayi ile uğraşan sınıfların coşkun desteğine,
küçük toprak sahiplerine, ilerici eşrafa ve
nüfusun daha geniş kesimlerine seslenebildiği için Kral'ı yendi.

Cromwell'in şahsında simgeleşen 1640 İngiliz Devrimi,
eskimiş feodal krallıkları tasfiye ederek,
kısa sürede tüm Avrupa'yı ve giderek dünyayı saran
burjuva devrimlerinin kıvılcımı oldu...

ISBN: 975-343-169-4